

OSMANLI HUKUKUNDA VE UYGULAMASINDA SOKAK KÖPEKLERİ

Stray Dogs in Ottoman Law and Practice

Doç. Dr. Mehmet AYKANAT*

Geliş Tarihi: 12.03.2024 | Yayına Kabul Tarihi: 7.06.2024

Öz

Bir süredir Türkiye gündemini meşgul eden sokak köpekleri, Osmanlı Devleti'nde de şehir hayatının bir parçası olmuşturlardır. Sokak köpekleri salgın hastalıkları artırmaları, kirliliğe sebep olmaları, güvenliği ihlal etmeleri gibi sebeplerle ve modernleşme etkisiyle sorun olarak görülmüşlerdir. Sokak köpeklerinin Osmanlı kamuoyunu meşgul etmesi modernleşme dönemi ile başlamış, II. Meşrutiyet yıllarında zirveye ulaşmıştır. Farklı şehirler incelenmekle birlikte İstanbul odak noktası olmuştur. Meselenin çözümü için öneriler geliştirilmiş, hukuki düzenlemeler yapılmış, sürgün ve itlaf uygulamalarına başvurulmuştur. Bu makale Osmanlı Devleti'nde sokak köpekleri sorununun ortaya çıkışını, konuya ilişkin hukuki düzenlemeleri ve uygulamaları içermektedir. Farklı alanlarda çalışılmış sokak köpekleri konusunun Osmanlı hukuku açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Özellikle sürgün ve itlaf uygulamaları ile bunların hukuki dayanakları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: sokak köpekleri, Osmanlı hukuku, kelb, kuduz, daülkelb

Abstract

Stray dogs, a longstanding concern within Turkey's societal discourse, have also been a facet of urban existence throughout the Ottoman Empire. Perceived as a problem owing to factors such as the escalation of epidemic ailments, environmental contamination, breaches in security, and the ramifications of modernization, these stray dogs became a matter of public preoccupation during the modernization era, reaching its zenith during the Second Constitutional Monarchy. While various cities were scrutinized, Istanbul stood as the epicenter. Proposals were devised to address the issue, legislative frameworks were established, and measures including exile and euthanasia were implemented. This article delves into the genesis of the stray dog issue within the Ottoman Empire, the legislative frameworks surrounding it, and the strategies employed for its resolution. The objective is to dissect the predicament of stray dogs, scrutinized across various disciplines, through the lens of Ottoman law. Particular emphasis is placed on exile and euthanasia practices and their legal underpinnings.

Key words: stray dogs, street dogs, rabies, Ottoman law, the dogs of Istanbul

* Afyon Kocatepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, mehmetaykanat@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0968-4165

GİRİŞ

Ülkemizde yaşanan talihsiz olaylar sebebiyle başıboş sokak köpekleri sorunu 2000’li yıllardan itibaren dikkat çekmeye başlamış ve 2018 yılından sonra basına yansıyan çok sayıda vaka ile gündemin en önemli başlıklarından birini oluşturmuştur.¹ Başıboş sokak köpeklerinin saldırıları sonucu meydana gelen can kayıpları, kazalar, yaralanmalar, saldırıya uğrayan başka hayvanlar kamuoyunun dikkatini sokak köpekleri sorununa çekmiştir. Merkezi idare ve yerel yönetimler, sorunun çözümü için arayışlara başlamıştır.

Sokak köpekleri hastalık yaymakta, fiziksel yaralanmalara, kazalara ve kuduz vakalarına sebep olmaktadır. Bunların sonucunda can kaybı ile maddi ve manevi zararlar meydana gelmektedir. Konu hayvan hakları ile yarattığı bu sorunlar arasında sıkışmış kalmıştır. İdarenin atacağı her adımda eleştiriler alacağı bir durum söz konusudur.

Sokak köpeklerine ilişkin sorunların günümüze özgü sorunlar olmadığı ve farklı dönemlerde konunun gündemi meşgul ettiği görülmektedir. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde sokak köpekleri ile ilgili sorunlar yaşandığı ve buna ilişkin çeşitli adımlar atıldığı görülmektedir. Tartışmaların sürdüğü bir dönemde Osmanlı Devleti’nin konuya yaklaşımının ve yaptığı hukuki düzenlemelerin ortaya konulmasının yararlı olacağı düşünülmüştür.

Osmanlı Devleti’nde köpekler konusu varlığı, algısı, halkın yaklaşımı, oluşturduğu sorunlar, devlet politikası gibi farklı açılardan ele alınmış; ilahiyat, tarih, sosyoloji gibi farklı alanlarda çalışmalara konu olmuştur. Köpeklere ilişkin literatürün² oldukça geniş olduğu söylenebilir.

Çalışmanın zaman ve coğrafya bakımından doğal sınırları vardır. Sokak köpekleri sorunu Tanzimat’a doğru gündemi daha çok meşgul etmeye başladığından ve kaynaklar da bu dönemde yoğunlaştığından, bu döneme ait kaynaklar daha çok kullanılmıştır. Çalışmanın coğrafi sınırı olmamakla birlikte İstanbul, on binlerce sokak köpeğine ev sahipliği yapan, köpekleriyle anılmış bir şehir olduğundan kaynakların önemli bir kısmı İstanbul ile ilgilidir.

¹ Fatih Kırışık ve Kübra Öztürk (2021). “Şiddet Haberlerinden Hayvan Haklarına, Sahipsiz Köpek Sorunu”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 69, s. 369-372.

² Osmanlı dönemindeki köpek meselesini ele alan başlıca literatürün değerlendirmesi için bkz. Selahattin Hantal (2022). Hayırseverlikten Hayırsızada’ya: Son Dönem Osmanlı İstanbul’unda Köpekler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, s. 6-21.

Sokak köpekleri sorunu Osmanlı Devleti'nin klasik çağından itibaren ele alınmış ve çözümler bulunmaya çalışılmış bir konudur. Saçaklızade Mehmed Efendi köpeklerin öldürülmesi meselesini 1732 yılında yazdığı "Risale fi itlafı'l-kilabi'l-mudirra" başlıklı eserinde ele almıştır.³ Mahrukizade Cafer eseri Arapça aslından Türkçeye "Köpekler" başlığıyla çevirmiştir.⁴ Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sokak köpekleri ve kuduz sorununun daha çok gündeme geldiği arşiv kayıtlarından, dönemin gazete ve dergi yazılarından, hukuki düzenlemelerinden anlaşılmaktadır.

Konunun hukuki çerçevesine ilişkin Tanzimat öncesinde fıkıh ve fetva kitaplarında bilgiler bulmak mümkündür. Kasani,⁵ İbn Rüşd,⁶ Halebi⁷ eserlerinde İslam hukukunun köpeklere yaklaşımını işlemişlerdir. İslam hukukunda izin verilen beççi köpeği, çoban köpeği, avcı köpeği gibi köpekler ile öldürülmesi caiz görülen zararlı köpekler bu kitapların bahislerini oluşturmuştur. Özellikle köpeklerin öldürülmesi meselesinin Hz. Peygamber'in hadisleri çerçevesinde ele alındığı, bazı şeyhülislamların konuya ilişkin fetvalar⁸ verdikleri anlaşılmaktadır. Tanzimat sonrası hukuki düzenlemeler daha çok belediye görevleriyle ve genel sağlıkla ilgili nizamnamelerde⁹ yer almıştır.

Koşum, "İslam Hukukunda Hayvan Hakları" başlıklı eserinde¹⁰, konuyu teorik açıdan farklı yönleriyle ele almış; köpeklerin öldürülmesini ayrıntılı olarak değerlendirmiştir. Koşum hayvanların ve özellikle köpeklerin öldürülmelerine ilişkin makalesinde¹¹ ise köpeklerin öldürülmeleri hakkındaki hadisleri ve İslam

³ Saçaklızade Muhammed b. Ebi Bekr el-Maraşi (1873). Risale fi İtlafı'l-Kilabi'l-Mudirra, Afyon Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi, 03 Gedik 17677/11. Eserin orijinali İslam Demirci tarafından tahkikli olarak yayınlanmıştır. İslam Demirci (2019). "Saçaklızade Mehmed Efendi'nin (Ö. 1145/1732) Risale fi İbahati Katli'l-Kilabi'l-Muzirra Adlı Eserinin Tahkikli Neşri", Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 6, S. 10, s. 217-240.

⁴ Saçaklızade Muhammed b. Ebi Bekr el-Maraşi (1887). Köpekler, Çev. Mahrukizade Cafer, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul. Saçaklızade'nin biyografisi için bkz. Mehmed Tahir (1326/1911). "Terceme-i Ahval", Sırat-ı Müstakim, S. 131, s. 8, 09.03.1911, s. 8.

⁵ Alaeddin Ebi Bekr b. Mesud Kasani (1986). Bedai'u's Sanai' fi Tertibi's Şera'i, Darü'l Kütübü'l İlmiye, Beyrut.

⁶ İbn Rüşd (1991). Bidayetu'l Muctehid ve Nihayetu'l Muktesid, Çev. Ahmed Meylani, Beyan Yayınları, İstanbul.

⁷ İbrahim Halebi (1978). İzahlı Mülteka'l Ebhur Tercümesi, Elif Ofset, İstanbul.

⁸ Köpeklere ilişkin fetvalara Hindistan'da derlenmiş Fetava-yı Hindiyeye'de rastlandığı gibi Osmanlı şeyhülislamlarından Fezzullah Efendi'nin Fetava-yı Fezziyye ve Yenişehirli Abdullah Efendi'nin Behcetü'l-Fetava isimli mecmualarında rastlanmıştır.

⁹ Nizamnamelere Düstur'dan ulaşmak mümkündür. Osman Nuri Ergin'in Mecelle-i Umur-ı Belediye isimli eserinde yer verdiği belediyelerle ilgili bazı hukuki düzenlemelerde köpeklere ilişkin hükümler vardır. Osman Nuri Ergin (1995). Mecelle-i Umur-ı Belediye, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

¹⁰ Adnan Koşum (2018). İslam Hukukunda Hayvan Hakları, DİB Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

¹¹ Adnan Koşum (2015). "İslam Hukukunda Hayvanların Yaşama Hakları Bağlamında Köpeklerin Öldürülmeleri Sorunu", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S. 26, s. 299-309.

hukuku öğretisindeki farklı mezheplere mensup alimlerin görüşlerini derlemiş ve konuyu değerlendirmiştir. Yusuf Ziya Keskin, köpeklerin öldürülmesine ilişkin Hz. Muhammed'in emri olup olmadığını tespit etmeye çalışmıştır.¹² Harun Reşit Demirel¹³ ve Ömer Ali Özdemir¹⁴ konuya ilişkin hadisleri makalelerinde ele almışlar; hadislere ilişkin yorumları aktarmışlardır.

Tarih alanında hayvanlarla ilgili çalışmaları dikkat çeken Cihangir Gündoğdu, Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'ni ele aldığı makalesinde, Hayırsızada sürgünlerine giden süreci detaylı şekilde ele almış; Osmanlı yöneticilerinin ve toplumunun köpeklere bakışını ortaya koymuştur.¹⁵ Gündoğdu, son dönem Osmanlı İstanbul'unda devletin köpeklere yaklaşımını ele aldığı İngilizce makalesinde, köpekleri sorun olarak gösteren gerekçelerden, alınan önlemlerden ve hukuki düzenlemelerden, köpeklerin kuduzla ilişkilendirilmesinden, köpeklere biçilen yeni rollerden bahsetmiştir.¹⁶ Araştırmacı bir diğer İngilizce çalışmasında Osmanlıda modernleşme ile köpeklere biçilen rolleri ve evcil köpekleri anlatmıştır.¹⁷

Taner Timur "Sürüden Ayrılanlar" başlıklı kitabının bir bölümünde köpekleri ele almış, ağırlıklı olarak yabancı seyahat ve hatırat yazarlarından konuyu nakletmiştir.¹⁸ Işın ve Tanman'ın yönettiği "Dört Ayaklı Belediye" başlıklı sergi kataloğu hem çok sayıda fotoğrafa hem de konuya ilişkin derlenmiş bilgilerin yer aldığı sanatsal bir çalışmadır.¹⁹ Metin Hülâgü 2021 yılında "Türk Kültüründe Osmanlı Sokak Köpekleri", "İstanbul'un Efendileri", "İttihatçı İdare ve İstanbul Sokak Köpekleri", "İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları" adıyla konuyla ilgili dört kitap yayınlamıştır. Eserlerde Osmanlı halkının köpeklere verdiği değer, hayvanseverlik, padişahların köpek ilgisi ve köpeklere yönelik

¹² Yusuf Ziya Keskin (2019). "Hz. Peygamber Köpeklerin Öldürülmesini Emretmiş Midir?", İçinde Siyer Yıllığı II, Ed. Şaban Öz, Endülüş Yayınları, İstanbul, s. 107-113.

¹³ Harun Reşit Demirel (2014). "Köpek ve Diğer Bazı Hayvanların Öldürülmesine Cevaz Veren Hadislerin Değerlendirilmesi", Müttefekkir, Yıl 1, S. 1, s. 67-102.

¹⁴ Ömer Ali Özdemir (2022). Köpek Öldürme ile İlgili Hadis Rivayetlerinin Tahlili ve Değerlendirilmesi, Umde Dini Tetkikler Dergisi, c. 5, S. 2, s. 262-279.

¹⁵ Cihangir Gündoğdu (2003). "İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti, 1912: Doksan Yıl Önce İstanbullu Hayvanseverler", Toplumsal Tarih Dergisi, S. 116, s. 10-17.

¹⁶ Cihangir Gündoğdu (2018). "The State and the Stray Dogs in Late Ottoman Istanbul: from Unruly Subjects to Servile Friends", Middle Eastern Studies, c. 54, S. 4, s. 555-574.

¹⁷ Cihangir Gündoğdu (2023). "Dogs Feared and Dogs Loved: Human-Dog Relations in the Late Ottoman Empire", Society & Animals, S. 31, s. 25-46.

¹⁸ Taner Timur (2000). Sürüden Ayrılanlar, İmge Kitabevi, İstanbul, s. 119-134.

¹⁹ Ekrem Işın ve Gülrü Tanman (2016). Dört Ayaklı Belediye, İstanbul'un Sokak Köpekleri, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

politikalar üzerinde durulmuştur.²⁰

Osmanlı Devleti'nde sokak köpekleri sorununu Selahattin Hantal ve Kübar Işık tarih alanında yazdıkları yüksek lisans tezlerinde incelemişlerdir. Selahattin Hantal'ın tezi²¹ Osmanlı toplumundaki algıyı yansıtan, süreci detaylı olarak ele alan, fotoğraflarla, resimlerle ve eklerle zenginleştirilmiş önemli bir çalışmadır. Öğretideki eksikliklere dikkat çekmiş, çalışmaların yoğunlukla modernleşme bağlantılı olmasını eleştirmiştir. Kübar Işık tezinde²² kuduzla mücadele başlığını temel almış, sokak köpeklerinin öldürülmesini bunun sonucu olarak işlemiştir. Cihan Özgün Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki kuduz sorununu,²³ Remzi Çavuş II. Abdülhamit dönemindeki kuduz tedavihanesi²⁴ makalelerinde işlemişlerdir.

Sokak köpekleri sorununa ilişkin günümüzde kısırlaştırma, hayvan barınaklarına toplama ve uyutma gibi çözüm önerileri ortaya konulmaktadır. Osmanlı kamuoyunda köpeklerin ülkeye girişinin sıkı kontrol edilmesi ve köpeklerin eğitilmesi gibi farklı öneriler gazete ve dergi yazılarında dile getirilmiştir.²⁵ Uygulamada ise sürgün ve itlaf yöntemleri belirli dönemlerde tercih edilmiştir. Sürgünler büyük oranda itlaf ile sonuçlandığından sokak köpeklerinin öldürülmesi meselesi İslam hukuku açısından tartışılmış, Şinasi ve Abdullah Cevdet gibi Osmanlı modernleşmesi taraftarları fıkıh eserlerindeki hükümleri köpeklerin öldürülmesine yönelik düşüncelerine dayanak yapmışlardır.²⁶

Çalışma konuya ilişkin terminolojinin ele alındığı bölümle başlamaktadır. Osmanlı Devleti'nde sokak köpeklerine yaklaşım ikinci bölümde ele alınmıştır. Üçüncü bölüm sokak köpeklerini sorun haline getiren sebeplere, özellikle kuduz sorununa ilişkindir. Dördüncü bölümde sokak köpekleri sorununu çözme girişimleri ve köpeklerin öldürülmesi meselesi ele alınmıştır.

²⁰ Metin Hülagü (2021). İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları, Ayasofya Yayınları, İstanbul; Metin Hülagü (2021). İstanbul Sokak Köpekleri ve İttihatçı İdare, Ayasofya Yayınları, İstanbul.

²¹ Hantal.

²² Kübar Işık (2022). Modernleşmenin Mantiği: Geç Osmanlı Döneminde Kamu Sağlığı, Kuduzla Mücadele ve Sokak Köpekleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İğdir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İğdir.

²³ Cihan Özgün (2017). "Osmanlı Devleti'nin Son Zamanlarında Bir İletle Yüzleşmek: Devletin Resmi Tutumu Bağlamında Daü'l-Kelb (Kuduz Hastalığı)", Tarih İncelemeleri Dergisi, c. 32, S. 2, s. 491-529.

²⁴ Remzi Çavuş (2017). "II. Abdülhamid Döneminde Daülkelb (Köpek Hastalığı-Kuduz) Tedavihanesi", Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 2, S. 1, s. 46-61.

²⁵ Mehmed Cevdet (1906). "İngiltere'de Köpekler", Tercüman-ı Hakikat, S. 9142, 19.09.1906, s. 4; "Musahebe" (1907). Sabah, S. 6289, 07.04.1907.

²⁶ Mehmet Sümer (2021). "Osmanlı Modernleşmesini Hayvanlar Üzerinden Okumak: Abdullah Cevdet'in İstanbul'da Köpekler Risalesi", Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, c. 5, S. 4, s. 2637-2638.

1. SOKAK KÖPEKLERİNİN İSLAM VE OSMANLI HUKUKUNDA ELE ALINMASI VE TERMINOLOJİSİ

Osmanlı hukuk literatüründe köpek kelimesiyle birlikte Arapça kökenli *kelb* ve çoğulu olan *kilab* kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Sözlükte kelb “canavar, insanı ve hayvanı dalayan aslan, kaplan, kurt ve benzeri hayvanlar” olarak tanımlanmıştır.²⁷

Günümüzde kullanılan sokak köpeği tabirine çeşitli yazılarda rastlanmaktadır.²⁸ *Sahipsiz köpek*²⁹ ifadesini de pek çok eserde görmek mümkündür. Konuyu ilk ele alanlardan *Saçaklızade köpekleri sahipli ve sahipsiz, zararlı ve zararsız* şeklinde kategorilerde ele almıştır.³⁰ 1910 yılına ait konuya dair bir yazıda sahipli köpekler ile sahipsiz köpekler arasındaki farklı uygulamaya dikkat çekilmiştir.³¹

Osmanlı toplumunda *mancaçılık* adı verilen ve hayvan sevgisinin bir tezahürü olarak ortaya çıkmış bir meslek var olmuştur. Mancacılar hayvanların beslenmesi için ürünler satmışlardır.³² Yemek artıklarını köpeklere vermek veya fırından ekme alıp doyurmak gibi toplumsal alışkanlıklar yerleşmiştir.³³

Osmanlı Devleti’nde sokak köpekleri sorununa hayvan hakları açısından baktığımızda köpeklerin yaşama hakkının korunduğu, köpeklerin kötü muameleden korunmasına ilişkin düzenlemeler bulunduğu anlaşılmaktadır. Köpeklerin yaşama hakkıyla bağlantılı olarak ise hadislerde geçen *kelb-i akûr* kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bazı hadislerde geçen kelb-i akûr tamlamasının köpek dışında benzer saldırgan hayvanları kapsadığı düşünülmektedir.³⁴ Kelb-i akûr, saldırgan, ısırğan veya kuduz köpek şeklinde çevrilmiştir. Saldırgan köpek

²⁷ Muallim Naci (1322/1904). *Lugat-ı Naci*, Neşreden Faik, İstanbul, s. 545.

²⁸ Günümüzde başıboş köpek tabiri de sıklıkla kullanılan bir diğer ifadedir.

²⁹ 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’nda sahipsiz hayvan tanımı yapılmıştır. Buna göre sahibi veya koruyucusu olmayan, onlara ait ev ve arazinin dışında bulunan, barınacak yeri olmayan hayvan sahipsiz hayvandır.

³⁰ Saçaklızade; Demirci.

³¹ Tahirü'l-Mevlevi (1914). “Sahipsiz Köpekler”, *Sebilü'r-Reşad*, c. 12, S. 290, 20 Mart 1330, s. 69-70. Sahipli köpekler çalışma konumuzun dışında kalmaktadır. Sahipli köpeklerle ilgili hukuki sorumluluk fıkıh kitaplarında ele alınmıştır. Konuya ilişkin bkz. Melikşah Aydın (2022). “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Hayvan Sahibinin Sorumluluğu”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 13, S. 2, s. 429-430.

³² Metin Menekşe (2022). “Osmanlı Medeniyetinde Hayvan Sevgisinin Mesleğe Dönüşümü: Mancacılık”, *SDÜFEF Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 55, s. 84-101.

³³ Hagop Mintzuri (2002). *İstanbul Anıları 1897-1940*, 4. Baskı, Çev. S. Kuyumcuyan, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 45.

³⁴ Demirel, s. 92-93; Koşum, 2015, s. 302.

ifadesinin daha doğru bir tercih olduğunu düşünenler vardır.³⁵ Ebussuud Efendi³⁶ ve Yenişehirli Abdullah Efendi'nin³⁷ fetvalarında kelb-i akûr saldırgan köpek anlamında kullanılmıştır. Gazete haberlerinde de kelb-i akûr tabirine rastlanmaktadır.³⁸ Osmanlı dönemi sözlükleri de kelb-i akûr başta olmak üzere bazı köpek türlerine yer vermiştir.

Osmanlı uygulamasında kelb-i akûr olarak ifade edilen saldırgan köpeklerin öldürülebileceği kabul edilmiştir. Fıkıh eserlerinde de ele alınmış konuya ilişkin *itlaf-ı kilab* ve *katlü'l kilab* kullanımları Osmanlı hukuku literatüründe yer almıştır.

Sokak köpeklerinin halk sağlığı açısından değerlendirilmesi güncel çok sayıda çalışmaya konu edilmektedir. Başka hayvanlarla da ilişkili olan kuduz konusu daha çok köpeklerle ilişkili olarak ele alınmıştır. *Kuduz* sadece köpektен bulaşan bir hastalık olmasa da Osmanlılar tarafından köpek hastalığı olarak adlandırılmıştır.³⁹ Bu kullanımda kuduz bulaşan kurt, tilki, çakal gibi diğer hayvanların kelb kavramı içinde düşünülmesi söz konusu olabilir. Kuduz köpek tarafından ısırılmış kişi için *meldug* şeklindeki tabire bir kaynaktan rastlanmıştır.⁴⁰

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE SOKAK KÖPEKLERİNE YAKLAŞIM

Osmanlı Devleti'nde sokak köpekleri konusu İstanbul özelinde çok sayıda çalışmada ele alınmıştır. Devletin farklı bölgelerine ilişkin çalışmalar görmek de mümkündür. Ancak İstanbul'un Osmanlı klasik çağından itibaren köpeklere ev sahipliği yaptığı belgelerden, seyyahların verdiği bilgilerden ve yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır.

³⁵ Şemseddin Sami (1318/1901). Kamus-ı Türki, Neşreden Abdullah Cevdet, İstanbul, s. 1175; Ahmed Akgündüz (2018). Osmanlı Tarih ve Hukuk İstilahları Kamusu, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, s. 692; Koşum, 2018, s. 74. Kelimeyi kudurmuş, kudur şeklinde veren sözlükler de vardır. Ali Nazima ve Reşad Faik (1319). Mükemmel Osmanlı Lugatı, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, s. 518.

³⁶ "Kelb-i akuri malikine "Zabt eyle" deyip bade't tenbih maliki mütenebbih olmayıp adama yapışıp helak etse diyet lazımdır." Ebussuud Efendi (2013). Ma'ruzat, Haz. Pehlul Düzenli, Klasik Yayınları, İstanbul, 208.

³⁷ Yenişehirli Abdullah Efendi (2011). Behcetü'l-Fetava, Haz. Süleyman Kaya vdi, Klasik Yayınları, İstanbul, 3173, s. 613; 3211, s. 618.

³⁸ "İtlaf-ı Kelb-i Akur" (1889). Tercüman-ı Hakikat, S. 3242, s. 2, 02 Nisan.

³⁹ Çavuş, s. 47. Daülkelb Ameliyathanesi idarecisi doktor Besim Ömer köpek, kurt, çakal, kedi, barkir ve öküz gibi hayvanların kuduz olduğunu belirtmiştir. Besim Ömer (1315). Nevsal-i Afiyet, Alem Matbaası, İstanbul, c. 1, s. 97.

⁴⁰ A. S. Desnonsan (1308/1891). Aile Tabibi, Çev. İ. Edhem Murad, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, s. 300. Devellioğlu, kelimenin anlamını zehirli bir hayvan tarafından sokulmuş olarak vermiştir. Ferit Devellioğlu (1990). Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara, s. 726.

Köpeklerin İstanbul'a Türkler tarafından getirildiği, hatta Türklerle beraber Orta Asya'dan geldikleri, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a ordusunun arkasında bir köpek sürüsüyle girdiği gibi rivayetler bazı yazarlar tarafından köpeklerin İstanbul'daki geçmişine ilişkin teoriler olarak ortaya atılmıştır.⁴¹

19. yüzyılda İstanbul'da köpek sayısı farklı çalışmalarda 60-100 bin aralığında ifade edilmiştir.⁴² İnsandan sonraki en kalabalık canlı popülasyonu olan köpekler, Osmanlı İstanbul'unun bir parçası olarak görünmektedir. Köpek sayısının bu denli fazla olması, devletin ve halkın köpeklere olumsuz yaklaşmadığına karinedir.

Osmanlı klasik çağında sokak köpeklerine yaklaşımın olumlu olduğu çok sayıda kaynağa yansımıştır. Köpekler devlet ve halk tarafından beslenmiş, ihtiyaçları karşılanmıştır. II. Bayezid cuma günleri Bayezid Camii çevresindeki köpeklere et dağıttırılmıştır.⁴³ Halk da mancaçılardan aldıkları sakatatlarla, fırından aldıkları ekmeklerle ve kapılarının önüne koydukları mermer kaplara döktükleri yemek artıklarıyla köpekleri beslemiştir. Şadırvanlar ve çeşmeler köpeklerin su ihtiyacına göre tasarlanmıştır. Köpeklerin beslenmesi için vakıflar, tedavileri için hastaneler kurulduğu görülmektedir.⁴⁴ 1655 yılından devletin sonuna kadar yerli ve yabancı bütün kaynaklarda İstanbul sokaklarındaki köpek hakimiyetinden bahsedilmiştir.⁴⁵

19. yüzyıl sonrasında köpeklere yönelik olumlu yaklaşımın özellikle yöneticilerde giderek olumsuzla döndüğü anlaşılmaktadır. Olumsuz yaklaşımın başlıca sebebi ağırlıklı olarak modernleşme süreçleri olarak kabul edilmektedir. Modernleşme taraftarları köpeklerin sokaklarda yer almasını gericilik olarak görmüşlerdir. Olumsuz yaklaşımı artıran diğer sebep halk sağlığını tehdit eden gelişmelerdir. Çeşitli salgın hastalıklar, artan kuduz vakaları ve köpek saldırıları yöneticilerdeki olumsuz yaklaşıma gerekçe oluşturmuşlardır.

⁴¹ Timur, s. 121. Köpeklerin fetihle birlikte İstanbul'a girmeleri bir teori olarak ortaya konulmuştur. Türklerin köpekleri sevmelerinin sebepleri arasında sayılmıştır. Edmondo De Amicis (1993). İstanbul (1874), Çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 118.

⁴² Hantal, s. 24. İkinci köpek sayısını 40-50 bin olarak vermiştir. İkinci, 2018. Köpeklerin Hayırsızada'ya gönderilmesinden sonra belediye başkanı olan Topuzlu, İstanbul'da kalan köpek sayısını 30 bin olarak aktarmıştır. Cemil Topuzlu (2002). İstibdat Meşrutiyet Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım, Topuzlu Yayınları, İstanbul, s. 124.

⁴³ Hülalü, 2021b, s. 38 vd.

⁴⁴ Halk inanışında köpeklerin bir felaketi önlemek için kendilerine dua ettiği inancı yer almıştır. Bu sebeple adakları, kefaretlere, sadakaları köpekleri doyurmak şeklinde gerçekleştirmek yaygın olmuştur. Münnevver Alp (1964). "Eski İstanbul'da Sokak Köpekleri", Türk Folklor Araştırmaları, Yıl 16, c. 9, S. 182, s. 3530.

⁴⁵ Kemalettin Kuzucu (2023). "Tanıklarının Kaleminden İstanbul'un Sokak Köpekleri" içinde Altay Toplulukları Hayvan ve Hayvancılık, Ed. İlhan Şahin vdi, Türk Dünyası Belediyeler Birliği, İstanbul, s. 488; Ali Bardakoğlu (2002). "Köpek", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 26, s. 252.

Osmanlı halkının büyük bir kısmı köpeklere şiddet uygulayanlara tepki göstermişler, köpekleri korumuşlardır. Hatta şiddet uygulayanları döverek cezalandıranlar olmuştur.⁴⁶ Yöneticilerin sokak köpeklerine karşı değişen yaklaşımına karşın halk sevgi ve şefkate dayalı yaklaşımını sürdürmüştür. Köpeklerin sürgün ve itlafına karşı çıkan halk, kötü muameleler sonrası yaşanan yangın, deprem, salgın hastalık gibi olumsuzlukları ilahi bir işaret olarak kabul etmiştir. Köpekleri sürgün ve itlaftan korumak için bazen saklamış, bazen de eylemler yapmıştır. Ancak yöneticilerin katı tutumu sürmüş, köpek itlafları Birinci Dünya Savaşı yıllarında dahi devam etmiştir.⁴⁷

3. SOKAK KÖPEKLERİNİ SORUN HALİNE GETİREN SEBEPLER

3.1. Sokak Köpeklerini Sorun Haline Getiren Çeşitli Sebepler

Sokak köpeklerinin daha çok sorunlarla ve çözüm arayışlarıyla gündeme gelmesi II. Mahmut dönemiyle başlamıştır. Salgın hastalıklar ve modernleşme köpeklerin sorun olarak görülmesini artırmış, belirli dönemlerde çözüm arayışları hızlanmıştır.

Sokak köpeklerinin sorun olarak görülmeye başlaması sağlık sorunlarına sebep olmaları, kamusal alanda güvenlik sorunları oluşturmaları, modernleşme düşüncesi ile geri kalmışlık göstergesi olarak kabul edilmeleri, gürültüye ve kirliliğe yol açmaları gibi sebeplere dayandırılmaktadır.⁴⁸ Saçaklızade köpeklerin zararlarını güvenlik sorunu oluşturmaları ve insanları korkutmaları, gürültü yapmaları ve melekleri kaçırmaları şeklinde açıklamıştır.⁴⁹ Abdullah Cevdet sokak köpeklerini modernleşme önündeki engel olarak görmüştür.⁵⁰

Köpeklerin bir temizlik sorunu meydana getirip getirmediği tartışmalıdır. Köpeklerin sokakları temizlediğini dile getirenler olmuştur. Köpeklerin suları kirlittiğine yönelik hükümler ve suyun temizlenme yöntemi eserlerde yer almıştır. Fetva mecmualarının taharet kitaplarında kuyuya köpek düşmesiyle ilgili fetvalara

⁴⁶ Mintzuri, s. 45.

⁴⁷ Gündoğdu, 2003, s. 17.

⁴⁸ Hantal, s. 110, 123. Kırım Savaşı sırasında İstanbul'da bulunan İngiliz ve Fransız askerlerinin gürültülerinden rahatsız oldukları köpekleri süngüleriyle öldürdükleri anlatılmıştır. Timur, s. 127.

⁴⁹ Saçaklızade, Köpekler, s. 10.

⁵⁰ Abdullah Cevdet (1909). İstanbul'da Köpekler, Matbaa-i İctihad, Mısır, s. 5-6; Sümer, s. 2631.

rastlanmaktadır. Halk köpek düşen bir kuyuda yaptığı işlemi anlatmış ve kuyunun temiz hale gelip gelmediğini sormuştur.⁵¹ Aynı bahis fıkıh kitaplarında da vardır.⁵²

Mustafa Safvet, 1910 yılındaki yazısında köpeklerin insanlara sürtünmesinden dolayı özellikle namaz kılan Müslümanların rahatsız olduklarını ileri sürmüştür.⁵³ Osmanlı halkının Hanefi görüşü gereği köpekleri evlerine almadığı bilinmektedir, ancak bu tür bir rahatsızlık duyduklarını yansıtan herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Köpeklerle ilgili bir diğer sorun insanlara ve diğer hayvanlara saldırmalarıdır. Saldırı sorunu hem sahipli hem sahipsiz köpeklerle ilgilidir. Köpek saldırılarına ilişkin fetvalardan sahibinin teşvikiyle⁵⁴ veya kendiliğinden⁵⁵ köpeklerin saldırdığı anlaşılmaktadır. Walsh köpeklerin saldırısına uğrayan bir gemi kaptanıya bir İngiliz tüccardan bahsetmiştir. Köpekler ayine gelen bu iki kişinin saldırılarını parçalamışlardır.⁵⁶ 1891 yılına ait bir yazıda köpek saldırısı durumunda ne yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur.⁵⁷ Abdullah Cevdet de 1909 yılına ait eserinde kuduz bir köpeğin İstanbul'da 15 kişiyi ısırıldığından bahsetmiştir.⁵⁸ Köpeklerin başka hayvanlara saldırdığına ilişkin örnekler de vardır. Limni'de kuduz köpekler tarafından ısırılan hayvanların çoğunun telef olduğu yazışmalara yansımıştır.⁵⁹ İstanbul'da merada kuduz köpek tarafından ısırılan ineğin telef olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁰

⁵¹ Behcetü'l-Fetava, 39, s. 30; Feyzullah Efendi (2009). Fetava-yı Fezziyye, Haz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul, 4, 5, s. 3.

⁵² Şeyh Ahmed b. İsmail Hanefi Tahtavi (1231/1816). Tercümetü'l Tahtavi Ala Dirri'l Muhtar li'l Haskefi, Buharizade ed-Dac M. Salih Matbaası, İstanbul, s. 206-207; İbn Rüşd, c. 1, s. 106.

⁵³ Yazar esasında Hayırsızada sürgününde köpeklerin toplatılma ve öldürülme usulünü eleştirdiği yazısında, köpeklerin toplatılmasına karşı olmadığını sadece usule itirazı olduğunu bu şekilde ifade etmiştir. Mustafa Safvet (1910). "İstanbul Köpekleri Hakkında", Beyanülhak, c. 3, S. 72, 9 Ağustos 1910, s. 1412-1413, s. 1413.

⁵⁴ "Zeyd kelbini Amr'ı ısırsın deyu..." Behcetü'l-Fetava, 3203, s. 617.

⁵⁵ Behcetü'l-Fetava, 3173, s. 613.

⁵⁶ Robert Walsh (2021). İrlandalı Bir Vaizin Gözüyle II. Mahmud İstanbul'u, Çev. Z. Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 65.

⁵⁷ Başka türlü kurtulma imkanı yoksa ayakta dikilmek veya oturarak hareketsiz beklemek çözüm olarak önerilmiş, bu durumda köpeklerin yaklaşmayacağı anlatılmıştır. Vehbizade Mehmed Rüşdü (1309). "Köpeklerin Hücumunun Def'i", Maarif, c. 5, S. 112, s. 127.

⁵⁸ Abdullah Cevdet, s. 8.

⁵⁹ "Limni Sancağı mülhakatında zuhur eden kuduz köpeklerin ısırıldığı hayvanatın ekserisi telef olduğundan..." BOA. DH. MKT, 59-44, 28.12.1310/1893.

⁶⁰ "Onuncu Daire-i Belediye dahilinde Erenköyü'nde Kozyatağı'nda Yusuf Çavuş'un bir ra's ineği mukaddema merada kuduz köpek tarafından ısırılması üzerine doksan gün sonra daü'l kelb illetine dıçar olarak telef olmuştur." Ceride-i Baytariye ve Ziraiye 4, S. 39, s. 612, 23.10.1903.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıldan itibaren artan salgınların sebepleri arasında köpeklerin görülmesi, köpekleri hedef haline getirmiştir. Köpekler, salgınlar dışındaki sağlık sorunlarında da sebep olarak görülebilmektedir. 1869 yılında Şurayı Devlet, köpeklerde ortaya çıkan hastalığın insanlara zarar vermemesi için gerekli tedbirlerin alınması yönünde bir karar almıştır.⁶¹ Köpeklerin mezarları kazarak, cesetlere zarar verdiği ve kamu sağlığını riske attığı kayıtlara yansımıştır. Farklı tarihlerde Üsküp'te meydana gelen köpeklerin mezarları kazması hadiseleri merkeze bildirilmiş ve önlem alınması talep edilmiştir.⁶²

3.2. Sokak Köpeklerinin Oluşturduğu En Önemli Sorun: Kuduz

Sağlık sorunları arasında kuduzla özel olarak değinmek gereklidir. Kuduz vakalarının 19. yüzyıl sonlarından itibaren arttığı arşiv kayıtlarına, hukuki düzenlemelere yansımından anlaşılmaktadır. Pastör tarafından kuduz aşısının bulunması kamuoyunda dikkat çekmiştir.⁶³ Kuduz tedavisi hakkında eğitim almak üzere birkaç kişi Paris'e gönderilmiştir.⁶⁴ Kuduz köpek ısırması halinde neler yapılacağı eserlerde anlatılmıştır.⁶⁵ Bu durum köpek saldırılarının toplumun gündeminde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Kuduz vakaları pek çok insanın sıkıntı yaşamasına, maddi kayıplara ve can kayıplarına yol açmıştır. Arşivde kuduz köpek tarafından ısırılanların tedavi, yol, işe masrafları hakkında yüzlerce kayıt bulmak mümkündür. Masrafların yerel yönetimlerce karşılanması konusunda karar alınmış ve karar farklı tarihlerde hatırlatılmıştır.⁶⁶ Kuduzun en ağır sonucu ise can kayıplarıdır. 1889 yılında "bir

⁶¹ BOA, ŞD, 2391-19, 29.06.1286/1869.

⁶² BOA, YB.021, 75-282-0, R.01.06.1297/1881; BOA, YB.021, 83-153-0, R.30.11.1303/1888.

⁶³ Konu hakkında yazılmış makaleler için bkz. Ahmed Naci Kasbar (1894). "Dai'ı Kelb", Maarif, c. 6, S. 133, s. 39-41; Safvet Suad (1902). "Kuduz İletti ve Tedavisi", Servet-i Fünun, c. 24, S. 600, s. 26-28.

⁶⁴ BOA, Y.A.HUS, 231-42, 18.04.1307/1889.

⁶⁵ Desnosan, s. 488. Isıran köpeği öldürmek yerine gözlemlemek gerektiği, köpek kuduz ise zaten kısa zamanda öleceği köşe yazılarında anlatılmıştır. Köpek itlaf edildiği takdirde kuduz olup olmadığını tespiti güç olacağından, gözlem yoluyla kuduz olmadığı anlaşılırsa ısırılan kişinin rahata ereceği açıklanmıştır. Safvet Suad, s. 600.

⁶⁶ İstanbul'a gönderilen hastaların masraflarının da gönderilmesine ilişkin vilayetlere ve mutasarrıflıklara tebliğat yapılmasına ilişkin yazı için bkz. BOA, ZB, 316-138, R.26.04.1316/1900. İstanbul'a gönderilenlerin yol masraflarının belediye gelirlerinden karşılanmasına ilişkin yazılar için bkz. BOA, DH.MKT, 2456-39, 11.11.1318/1901; BOA, YB.021, 108-17-0, R.16.01.1320/1904. Sokak köpeklerinin vereceği zararlara ilişkin Türk hukukunda kamu idarelerinin sorumluluğu üzerine bir literatür oluştuğu görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Hatipoğlu (2022). "Sahipsiz Sokak Köpeklerinin Vermiş Olduğu Zararlar Bağlamında İdarenin Kusur Sorumluluğu", Legal Hukuk Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 240, s. 4683-4722; Sencer Abdullah Akkoyunlu (2022). "Mahalli İdarelerin Sokak Köpeklerinin Verebileceği Zararlar İle İlgili Yükümlülükleri ve Bu Yükümlülüklerin Mahalli İdareler Arasındaki İlişkiler Bakımından Değerlendirilmesi", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 46, s. 3-63.

kuduz kelbin kasap Hamparsom'u ısırarak vefatına sebep olduğu" kayıtlarda yer almıştır.⁶⁷ Hamparsom'un eşinin de hastalandığına başka bir kayıтта rastlanmıştır.⁶⁸

1887 yılında İstanbul'da ilk Daülkelb Ameliyathanesi açılmıştır.⁶⁹ 1903 yılının sonlarında İstanbul ve Galata gibi merkezi bir yerde yeni bir daülkelb tedavihanenin açılması talep edilmiştir.⁷⁰ Osmanlı coğrafyasının genişliği ve İstanbul'daki Daülkelb Ameliyathanesine ulaşımın zorluğu sebebiyle Erzurum, Manastır, Selanik, Sivas, Şam, Yemen gibi şehirlerde kuduz tedavisi yapan hastaneler açılmıştır.⁷¹

Köpek tarafından ısırılan kişilerin Mekteb-i Tıbbiye bünyesindeki Daülkelb Tedavihanesi'ne gönderilmesi halka duyurulmuştur.⁷² Köpek tarafından ısırılan kişilerin İstanbul'a sevk edildiğine, tedavi için bulunup getirilmesine, tedavisi tamamlanmadan kaçtığına, tedavisi tamamlanıp yaşadığı şehre gönderildiğine ilişkin arşiv yazışmaları bulunmaktadır. Bazı yazışmalarda ise hastanın durumunun, tedavinin aşamalarının sorulduğu anlaşılmaktadır.

İlk Daülkelb Ameliyathanesinin açılışından 1898 yılı sonuna dek tedavi edilen 2.521 hastadan 2.345'inin, 1901-1909 yılları arasında tedavi edilen 6.808 kişiden 6.349'unun köpek tarafından ısırıldığı tespit edilmiştir. 1887-1898 yılları arasında İstanbul'dan başvuran hasta sayısı 760 olmuştur.⁷³ İstatistikler kuduzun insanlara en çok köpeklerden bulaştığını, bu sebeple köpek hastalığı olarak adlandırıldığını gerektirebilir. Ancak İstanbul'daki köpekler arasında kuduz sayısının oran olarak düşük olması dikkat çekmiştir.⁷⁴ Tedavi için İstanbul içinden başvuran hasta sayısının İstanbul dışından gelenlere göre az olması, bu bilgi ile uyumludur. Vaka sayılarını ve kamuoyunu yönlendirme amacını tartışan bazı araştırmacılar

⁶⁷ BOA, DH. MKT, 1681-55, 18.04.1307/1889.

⁶⁸ "Bakırköyünde kasap esnafından olup geçende bir kuduz kelb ısırmasından dolayı vefat etmiş olan Hamparsom namında bir adamın zevcesine de hastalık sirayet eylediğine..." BOA, Y.A.HUS, 231-42, 18.04.1307/1889.

⁶⁹ Besim Ömer yönetimi kendisine havale edilen ameliyathanenin Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye Nezaret-i Umumiyesine ve bütçesinden dolayı Dahiliye Nezaretine bağlı olduğunu aktarmıştır. Besim Ömer, c. 1, s. 96; Işık, s. 39-40; Çavuş, s. 50.

⁷⁰ "İstanbul ya Galata gibi şehrin bir merkezinde tercihen ve mümkün meritebe acilen yeni bir daülkelb tedavihanesinin tesisini..." BOA, BEO, 2242-168090, 10.10.1321/1903.

⁷¹ Çavuş, s. 54.

⁷² BOA, DH. MKT, 2375-51-0, 20.03.1318/1900.

⁷³ Çavuş, s. 48-49, 53-54.

⁷⁴ Kuduz oranının az olması 27 Haziran 1909 tarihli Amerikan New-York Tribune gazetesinde haber olmuştur. Hantal, s. 128; Charles White İstanbul köpekleri arasında kuduzun az görülmesini az yiyecek ve sınırsız cinsel özgürlük sahibi olmaları ile ilişkilendirmiştir. Timur, s. 125.

köpeklerin kuduz konusu üzerinden kriminalize edildiği üzerinde durmuştur.⁷⁵

1904 tarihli bir hukuki düzenlemede kuduzun da aralarında bulunduğu 13 hastalık sayılmıştır (m. 1). Hasta ve hastalarla temasta bulunan hayvanların kanununun tarif ettiği şartlarda itlaf olunacağı belirtilmiştir (m. 15/4). Hayvanların leşlerinin masrafı hükümete ait olmak üzere belediye fen dairesi tarafından gömüleceği düzenlenmiştir (m. 15/5).⁷⁶ Kuduz hayvanlarla teması ve münasebeti sabit olan hayvanların itlaf edilmesine ilişkin yazı⁷⁷ kuduzun diğer hayvanların da itlafına ve maddi zararlara sebep olduğunu göstermektedir.

Bulaşıcı ve salgın hastalıklara ilişkin nizamnamede⁷⁸ kuduz hastalığı, hatta kuduz şüphesi olan bir hayvanın ısırması, bildirilmesi zorunlu hastalıklar arasında sayılmıştır (m. 1). Muayene eden doktor, aile reisi veya aile büyüğü, hasta bakıcı ve ebeler, hasta ile ikamet eden mesken sahipleri, apartman kapıcıları, han odabaşı, otel müdürleri, dükkan sahipleri, gassallar, din görevlileri (m. 2) hastane ve okul müdürleri, gemi kaptanları (m. 3) hastalığı bildirmekle yükümlü tutulmuşlardır. Hastahaneler Talimatnamesi (1 Kanunievvel 1329/1913) kuduz hastalığını belediyeye bildirilmesi zorunlu bir hastalık olarak saymıştır (m. 17).

Kuduz köpeğini itlaf ettirmeyip, köpeğin birisini ısırmasına sebep olmak ceza sorumluluğu doğuran bir kusur olarak görülmüştür. Ceza hukuku kitabında taksirle öldürme ve yaralama suçunun anlatıldığı başlıkta, bir zarar meydana gelme ihtimalini bildiği halde önlem almayan köpek sahibinin sorumluluğunun doğacağı beyan edilmiştir.⁷⁹

Dersaadet belediye sağlık heyetinin görevleri⁸⁰ arasında kuduz sebebiyle gerçekleşen ölüm sonrası, cenazeye ait eşyaya dokunulmaması, bulunduğu yerlerin temizlenmesi ve cenaze sahiplerinin bilgilendirilmesi yer almıştır (m. 4). Kuduz ortaya çıkan bir yerdeki tedbirlerin, son vakadan itibaren üç ay içinde yeni vaka ortaya çıkmaz ise kaldırılması hükmü vardır (m. 71).⁸¹

⁷⁵ Gündoğdu, 2018, s. 126-133.

⁷⁶ Zabita-i Sıhhiye-i Hayvaniye Kanun-ı Muvakkati, 18 M 1332; Ergin, c. 6, s. 3336.

⁷⁷ BOA, ZB, 41-23, R.09.12.1323/1908.

⁷⁸ Emraz-ı Sariye ve Istilaiye Nizamnamesi, 17 Ca 1332 (1884).

⁷⁹ Diran Yerganyan (1326). Kanun-ı Ceza Dersleri, Becidyan Matbaası, İstanbul, s. 62-68.

⁸⁰ Dersaadet Devair-i Belediye Heyet-i Tıbbiyesinin Vezaifine Dair Talimat, c. 6.

⁸¹ Zabita-i Sıhhiye-i Hayvaniye Talimatı.

Doktor Sipahioğlu, kuduz hayvanın ısırıldığı hayvanın itlaf edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Şehirlerde kuduzun yüzde doksan oranında köpeklerden bulaştığını aktardıktan sonra kuduzun çözümünün köpeklerin öldürülmesi olduğunu savunmuş; şehirde daha önce başıboş köpeklerin öldürülmesinin kuduz vakalarını oldukça azalttığını ileri sürmüştür.⁸²

4. SOKAK KÖPEKLERİ SORUNUNU ÇÖZME GİRİŞİMLERİ VE KÖPEKLERİN ÖLDÜRÜLMESİ MESELESİ

Osmanlı Devleti'nin sokak köpekleri sorununu çözüme girişimlerine baktığımızda sürgün ve itlaf yöntemlerine başvurulduğunu ve çeşitli hukuki düzenlemeler yapıldığını görmekteyiz.

Başlık altında öncelikle başlıca köpek sürgünlerine yer verilmiştir. İkinci alt başlıkta köpeklerin öldürülmesine ilişkin İslam hukuku yaklaşımı incelenmiştir. Üçüncü alt başlıkta Osmanlı uygulamasında sokak köpeklerinin öldürülmesi itlaf hareketleri, yaptırımlar ve itlaf yöntemleri alt başlıklarında ele alınmıştır. Dördüncü alt başlıkta ise köpeklerle ilgili çeşitli önerilere, önlemlere ve düzenlemelere yer verilmiştir.

4.1. Sokak Köpeklerine Yönelik Sürgün Yöntemi ve Başlıca Sürgünler

Sokak köpeklerine ilişkin en çok önerilen çözümlerden biri sürgündür. Saçaklızade öldürmenin dışında köpeklerin geri dönemeyecekleri yerlere gönderilmesini seçenek olarak belirtmiştir.⁸³ İbrahim Şinasi, 1864 yılında sokak köpeklerinin İstanbul dışına çıkarılması gerektiğini; bunun en uygun yolunun ise sürgün olduğunu ifade etmiştir. Sürgün yeri olarak Marmara ve Karadeniz sahillerini veya köpeklerin geri gelmesinin mümkün olmayacağı uzak yerleri önermiştir.⁸⁴

1603-1617 yıllarında tahtta oturan I. Ahmet döneminde köpeklerin öldürülmesi konusunda dönemin Şeyhülislamından fetva istendiği; öldürmeye fetva çıkmayınca köpeklerin sürgün edildiği aktarılmıştır.⁸⁵ 1611-1614 yıllarında

⁸² Doktor Sipahioğlu (1926). "Kuduz Hastalığı Hakkında", İctihad, c. 22, S. 215, 1 Kasım 1926, s. 4152.

⁸³ Saçaklızade, Köpekler, s. 11.

⁸⁴ İbrahim Şinasi (1864). "İstanbul Sokaklarının Tenvir ve Tathiri", Tasvir-i Efkar, S. 192, s. 1-3, 04.06.1864, s. 3.

⁸⁵ Hülagü, 2021b, s. 49.

görev yapan Sadrazam Nasuh Paşa, veba tehlikesini gerekçe göstererek köpekleri Üsküdar'a sürmüştür.⁸⁶

1808-1839 yılları arasında tahtta kalan II. Mahmut'un köpeklerin öldürülmesi düşüncesine karşılık şeyhülislam Kuran'dan bir ayet okuyarak padişahı köpekleri öldürtmekten vazgeçirmiş, bunun üzerine köpekler adalara götürülmüştür.⁸⁷ Bu dönemde bir İngiliz'in köpek saldırısı sonucu ölmesi üzerine İngiltere'nin siyasi baskısıyla ıssız Marmara Adası'na sürgün kararı verilmiştir.⁸⁸ 1839 yılında Osmanlı Karantina Meclisi, köpeklerin hastalıkları taşıdıklarına vurgu yaparak, şehirden çıkarılmaları gerektiğini yerel yöneticilere bildirmiştir.⁸⁹

Köpeklerin Burgazada ve Sivriada (Hayırsızada) gibi farklı adalara sürgün edildiği de anlaşılmaktadır. Köpeklerle yönelik sürgün ve itlaf politikası Abdülmecit, Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemlerinde sürmüştür.⁹⁰

1910 yılında İttihat ve Terakki iktidarı döneminde Hayırsızada'ya en büyük sürgünlerden biri yapılmıştır. Dahiliye Nezareti köpeklerin Hayırsızada olarak bilinen Sivriada'ya gönderilmelerine karar vermiştir.⁹¹ Reis-i sani Said Paşa başkanlığında toplanan Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'nin İstanbul'daki sokak köpeklerinin kaldırılması yönünde bir karar aldıkları basına yansımıştır.⁹²

Halkın karşı çıkmasına rağmen yönetim köpekleri sürgün etmekten vazgeçmemiş, köpek toplayanlara köpek başına 15 frank ödül koymuştur. Kolluk ve köpek toplayıcıları ile köpeklerin toplanmasına karşı olan halk arasında çeşitli olaylar yaşanmıştır.⁹³ 1909-1910 yıllarındaki bu sürgünler Osmanlı döneminin en kapsamlı köpek itlafına dönüşmüştür. Belediye tarafından yaklaşık 80 bin köpek sürgün edilmiştir.⁹⁴ Hayırsızada'ya sürgün edilen binlerce köpek açlıktan

⁸⁶ Hantal, s. 149-150; Işık, s. 99; Sümer, s. 2632-2633.

⁸⁷ Timur, s. 127.

⁸⁸ Hantal, s. 149-150; Işık, s. 99; Sümer, s. 2632-2633.

⁸⁹ BOA, C.SH, 26-1255, 21.12.1254/1839.

⁹⁰ Gündoğdu, 2018, s. 1.

⁹¹ BOA, DH.MUİ, 97-8, 27 Ca 1328/1910.

⁹² Tanin, 3 Nisan 1910, s. 3.

⁹³ Hülalü, 2021a, s. 96 vd.

⁹⁴ Bu tarihte Suphi Bey'in belediye başkanı olduğu ve köpeklerin öldürülmesi emrini verdiği anlaşılmaktadır. Berfin Melikoğlu (2009). Türkiye'de Kurulan İlk Hayvanları Koruma Derneğinin Tarihsel Gelişimi, Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, S. 80, s. 38; Murat Bardakçı (1998). "Tarihimizin İki Büyük Köpek Soykırımı", Hürriyet Gazetesi, <https://www.hurriyet.com.tr/tarihimizin-iki-buyuk-kopek-soykirimi-39015990>, 26 Nisan.

ve susuzluktan ölmüştür.⁹⁵ Batıda gazeteler konuyu kamuoyunun gündemine taşımıştır.⁹⁶ Batılı dernekler tarafından hayvanların bu şekilde ölüme terk edilmesi yerine daha merhametli bir yöntemle öldürülmesi çağrısı yapılmıştır.⁹⁷

4.2. İslam Hukukunda Köpeklerin Öldürülmesi Meselesi

İslam hukukunda hayvanların yaşam hakkı tartışılmış, hangi hayvanların hangi şartlarla öldürülebileceği üzerine hükümler ortaya konulmuştur. Köpeklerin öldürülmesi konusu da Hz. Peygamber'in hadisleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve hükümler belirlenmiştir.

İslam hukukunun temel kaynağı Kuran'da köpeklerin öldürülmesiyle ilgili bir ayet bulunmadığı;⁹⁸ ancak konuya ilişkin hadis kaynaklarında⁹⁹ bilgi olduğu görülmektedir. Medine'de gerçekleşen ilk hadiste Hz. Peygamberin köpeklerin öldürülmesini emrettiği,¹⁰⁰ sonraki hadislerinde ise öldürme kapsamının sınırlandırıldığı genel olarak kabul edilmektedir.¹⁰¹ Hz. Peygamber'in köpeklerin öldürülmesine izin ve onay verdiği hadislerin Medine ile sınırlı olduğu, şarta bağlı olduğu veya neshedildiği¹⁰² şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre köpeklerin öldürülmesi yararsız olma ve saldırgan olma şartlarında mümkün görülmüştür.¹⁰³ Fıkıh kaynaklarında genel olarak hayvanların öldürülmesine izin verilen haller sayılmıştır. Bu genel hallerden köpeklere uygun olan zarar verme halidir.¹⁰⁴

⁹⁵ Ekrem Buğra Ekinci (2018). "Köpeklerin Ahı", <https://ekrebugraekinci.com/article/?ID=939>, (ET: 22.02.2024); Bardakçı; Gündoğdu, 2018, s. 1.

⁹⁶ Daily Mirror gazetesinin durumu bütün İngiltere'ye aktardığı ifade edilmiştir. Alman imparatoriçesinin başında olduğu Himaye-i Hayvanat Cemiyeti bir telgraf çekmiştir. Mustafa Safvet, s. 1412.

⁹⁷ Zürih Himaye-i Hayvanat Cemiyeti telgrafı için bkz. BOA, HR.TO, 540-65, 10.08.1910; Petersburg Himaye-i Hayvanat Cemiyeti mektubu için bkz. BOA, HR.TO, 540-52, 19.07.1910; Mustafa Safvet, s. 1412.

⁹⁸ Kuran'da köpeklerle ilgili ayetler Kehf 18/18, 22 ve Araf 7/176 ayetleridir. Kehf Suresi'nde ashab-ı kehf kıssasında, Araf Suresi'nde ise benzetme şeklinde köpekten bahsedilmiştir. İlgili ayetlerin değerlendirmesi için bkz. Demirel, s. 69-70.

⁹⁹ Köpeklerin öldürülmesine ilişkin hadisleri değerlendiren yayınlarda, hadisler ve kaynakları ayrıntılı şekilde değerlendirilmiştir. Bu sebeple bu kaynaklara atıfla yetinilmiştir. Keskin, s. 109 vd; Demirel; Koşum, 2018, s. 71 vd; Özdemir, s. 264 vd.

¹⁰⁰ Buhari, Bed'ul Halk, 17; Müslim, Libas, 26; İbn Mace, Sayd, 1; Tirmizi, Edeb, 44.

¹⁰¹ Demirel, s. 76 vd; Keskin, s. 111-112.

¹⁰² Nevevi'nin Sahih-i Müslim'e bab başlıkları koyarken "köpeklerin öldürülme emri, bu emrin neshi..." şeklinde başlıklandırması, neshi kabul ettiğini göstermektedir. Ekrem Yücel (2014). "Köpekle İlgili Rivayetlere Genel Bakış", Turkish Studies Language and Literature, c. 9/5, s. 2146.

¹⁰³ Koşum, 2018, s. 70 vd; Bardakoğlu, s. 252.

¹⁰⁴ Kasani, c. 2, s. 197; İbn Abidin (1983). Reddül Muhtar ale'd Dürrül Muhtar, Çev. Ahmed Davudoğlu, Mazhar Taşkesenlioğlu, Mehmet Savaş, Şamil Yayınları, c. 12, s. 304.

İnsanların fiillerinin kısıtlandığı Harem bölgesinde ve ihramlı iken, fasık olarak nitelendirilen bazı hayvanların öldürülebileceğini belirten hadisler vardır. Saldırgan köpek Harem'de ve ihramlı iken öldürülebilecek hayvanlar arasında sayılmıştır.¹⁰⁵ İslam hukukuna göre insan haklarının hayvan haklarından önce geldiği vurgulanmış, insan hayatını tehdit eden köpeklere ilişkin tedbirler yeterli olmuyorsa itlaf yoluna gidilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁶

İslam hukukunun genel yaklaşımını fetvalarda da görmek mümkündür. Eziyet edici ve zararlı olan köpekleri öldürmenin caiz olduğu fetvalarda yer almıştır. Günümüz hukukçularından Ekinci, sokak köpeklerinin Avrupadaki gibi uyutulmasının caiziyeti hakkındaki soruya insanlara zarar veren hayvanların acı çektirmeden öldürülebileceği yanıtını vermiştir.¹⁰⁷ Fetvalarda sahipli köpekler hakkında da benzer bir yaklaşımın olduğu görülmektedir. Bir köyde köpek sayısının çok olması ve halka zarar vermesi durumunda sahiplerinden köpeklerin öldürülmesinin istenebileceği; sahipleri öldürmediği takdirde hakime başvurulabileceği ve hakim onları köpekleri öldürmeye zorlayabileceği belirtilmiştir.¹⁰⁸ Kuduz veya saldırgan bir köpek gelene geçene saldırırsa köy halkının sahipli de olsa köpeği öldürülebileceği belirtilmiştir.¹⁰⁹ İbn Abidin de kuduz köpeği öldürmenin caiz olduğunu belirtmiştir.¹¹⁰

Konuyu Osmanlı döneminde ele alan Saçaklızade¹¹¹, köpeklerin öldürülmesinin hükmü üzerine bir risale yazmıştır. Bu risaleyi yazma gerekçesi olarak farklı şehirlerde sayıları artan sahipsiz köpekleri yani sokak köpeklerini göstermiştir. Sokak köpekleri sorununun çözümünde öldürme seçeneği bulunduğunu risalesinde anlatmıştır.¹¹² Saçaklızade köpekleri sahipli ve sahipsiz olarak iki başlıkta ele almış, bunları da kendi içinde zararlı ve zararsız olarak değerlendirmiştir. Saçaklızade zararlı sokak köpeklerinin ortadan kaldırılmasının

¹⁰⁵ Buhari, Bed'ul Halk, 16; Müslim, Hac, 9; Ebu Davud, Hac, 40; İbn Mace, İkame, 146; Tirmizi, Hac, 21; Nesai, Hac, 113.

¹⁰⁶ Keskin, s. 112.

¹⁰⁷ Ekrem Buğra Ekinci (2019). <https://ekrembugraekinci.com/question/?ID=20698>, (ET: 22.02.2024).

¹⁰⁸ Fetavayı Hindiyeye (1988). Haz. Mustafa Efe, Akçay Yayınları, Ankara, c. 12, s. 141.

¹⁰⁹ İbn Abidin, c. 16, s. 307; Fetavayı Hindiyeye, c. 12, s. 141.

¹¹⁰ İbn Abidin, c. 12, s. 304.

¹¹¹ Köpeklerin öldürülmesine ilişkin en önemli eserlerden birini ortaya koyan Saçaklızade, Hanefi ekolünden farklı ilim dallarında 30-120 arası eser sahibi olduğu rivayet edilen, tahmini olarak 1660-1737 yılları arasında yaşamış bir ilim adamıdır. Demirci, s. 219-221.

¹¹² Saçaklızade, Köpekler, s. 6.

farz-ı kifaye olduğu görülmektedir. Yani gücü yeten herkes zararlı sokak köpeklerini itlaf etmelidir. Zararsız sokak köpeklerinin öldürülmesi caiz görülmesi de caiz gören İslam hukukçuları da bulunmuştur.¹¹³

İslam hukuku diğer hayvanlar gibi köpeklerin de haklarını düzenlemiş, özellikle yaşama hakkını korumuştur. Köpeklerin öldürülmesinin kuduz veya saldırgan olma hallerinde caiz görüldüğü anlaşılmaktadır.

4.3. Osmanlı Uygulamasında Sokak Köpeklerinin Öldürülmesi

4.3.1. Köpek İtlaf Hareketleri

Osmanlı Devleti'nde köpek itlafları Tanzimat öncesinde de var olmakla birlikte Tanzimat sonrasında yoğunluk kazandığı görülmektedir. Tanzimat'a yaklaşırken II. Mahmut döneminde ve Tanzimat sonrası İttihat ve Terakki iktidarında gerçekleşen itlaflar dikkat çekicidir. Bu dönemlerde gerçekleşen itlaflar, itlafları modernleşme düşüncesine dayandıran baskın görüşü haklı çıkarmaktadır.¹¹⁴ Modernleşme döneminde köpeklerin kamuoyu gündemini daha çok meşgul ettiği ve daha büyük köpek itlafları yaşandığı açıktır. Saçaklızade'nin zararlı köpeklerin öldürülmesi hakkında 1700'lerin başında yazdığı Arapça risalesi 1886 yılında Mahrukizade Cafer tarafından çevrilmiştir. Abdullah Cevdet ve Ebüzziya Tevfik gibi isimler köpeklerin öldürülmesi yönünde yazılar kaleme almışlardır.¹¹⁵

1889 yılında ait belgeden Yedinci Daire-i Belediye tarafından köpek itlafları yapıldığı anlaşılmaktadır.¹¹⁶ 1912 yılında İstanbul Belediye Başkanı seçilen Cemil Topuzlu'nun köpek itlafları politikasını sürdürdüğü görülmektedir.¹¹⁷

Dersaadet belediye sağlık heyetinin görevleri arasında kuduz veya kuduz belirtisi gösteren köpeklerin itlafları yer almıştır. Bu köpeklerin ısırıldığı tespit edilen

¹¹³ Saçaklızade, Köpekler, s. 8.

¹¹⁴ Hantal ise itlafların sadece modernleşme ile ilişkilendirilmesini hatalı görmekte, modernleşme öncesinde de itlaflar gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Hantal, s. 3-5.

¹¹⁵ Köpeklerin itlaf edilmesine yönelik basındaki yazılar ile yabancı devlet elçilerinin aynı yöndeki talepleri arasında bir ilişki ihtimali üzerinde durulmuştur. Özgün, s. 515.

¹¹⁶ BOA, İ.DH, 1150-89647-0, 26.12.1306/1889.

¹¹⁷ Topuzlu, s. 124. Milyonlarca köpeğin öldürüldüğü Avrupa'da köpeklerin itlafları için gaz odaları ve elektrik gibi yöntemlere başvurulduğu bilinmektedir. Işık, s. 92.

diğer hayvanların itlafı da düzenlenmiştir (m. 41).¹¹⁸ Bir başka nizamname¹¹⁹ aynı hükmü düzenlemiş; doktor, baytar ve sıhhiye müfettişleri kuduz ve kuduz belirtisi gösteren köpekleri itlaf edilmek üzere belediye ve zabıta memurlarına bildirmekle yükümlü tutulmuşlardır (m. 39).

Belediyelerin köpeklerin itlafı için özel ekipler kurduğu anlaşılmaktadır. 1917 yılında “Şehremaneti Üsküdar şube-i idaresinin itlaf-ı kilab memurunun iki nefer tarafından darp olunduğu” iddiasıyla yapılan yazışmalar yer almaktadır.¹²⁰ Bogos isimli bu kişinin köpek itlafıyla görevli olduğunun belirtilmesi, belediyede köpek itlaf birimi olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti’nin son dönemine kadar önlemler devam etmiş, “kuduz illetinin men-i intişarı için” Şehremaneti hududu dışında kalan köpeklerin itlaf edilmesi istenmiştir.¹²¹

1906 yılına ait evrakta kuduz hayvanlar ile teması ve münasebeti sabit olan hayvanların itlaf edilmesi bir yazı ile Zabıtiye Nezareti’ne bildirilmiştir.¹²² Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Kanun-ı Muvakkati’nde kuduzun da aralarında olduğu bulaşıcı hastalıklara karşı alınacak önlemler “Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Talimatnamesi”¹²³ ile gösterilmiştir. Talimatta kuduz yakalanan bütün hayvanların itlaf edileceği hükmü vardır (m. 66). Kuduz hayvan tarafından ısırılan diğer hayvanlardan eti yenmeyenlerin itlaf edileceği ve eti yenenlerin kesileceği belirtilmiştir. Kuduz şüpheli hayvanın itlafına sahibi onay vermez ise masrafı kendisine ait olmak üzere ayrı bir yerde üç ay veteriner gözetiminde kalması emredilmiştir (m. 67). Kuduz ortaya çıkan bölgelerde kişilere ait köpeklerin kapalı yerlerde tutulacağı, sahihsiz ve ağızlıksız olan köpeklerin ise zehirlenerek (bi’t-tesmim) veya kurşunla itlaf edileceği yer almıştır (m. 69).

Farklı tarihlerde gerçekleşen itlafıya karşın başıboş köpek sorununun sürdüğü anlaşılmaktadır. 1915 yılına ait evraklarda köpekler tarafından ısırılan insan sayısı artış gösterdiği için şehir ve kasabalardaki başıboş köpeklerin toplatılarak imha edilmesi Dahiliye Nezareti tarafından bildirilmiştir.¹²⁴ 1916 yılına ait bir başka

¹¹⁸ Dersaadet Devair-i Belediye Heyet-i Tibbiyesinin Zeaifine Dair Talimat, ty. Kanun için bkz. Ergin, c. 6, s.3159-3167.

¹¹⁹ Tebhırhane ve Usul-i Tebhırat Hakkında Nizamname.

¹²⁰ BOA, DH.EUM.KLU, 12-54, 07.07.1335/1917.

¹²¹ BOA, DH.UMVM, 96-38, 08.11.1340/1922.

¹²² BOA, ZB, 41-23, R.09.12.1323/1908.

¹²³ Bkz. Ergin, c. 6, s. 3346-3358.

¹²⁴ BOA, DH.UMVM, 95-48, 24.12.1333/1915; BOA, DH.UMVM, 79-33, 29.12.1333/1915.

yazıda daülkelb hastalığına engel olmak amacıyla sokak köpeklerinin toplatılarak itlaf edilmesi istenmektedir.¹²⁵

4.3.2. Köpeklerin Öldürülmesine Yönelik Yaptırımlar

Osmanlı klasik çağında sokak köpeklerinin kamuoyunun çok fazla gündeminde olmadığı, salgın hastalık dönemlerinde gündeme geldikleri anlaşılmaktadır. 1535 yılında Şam valisi Lütü Paşa, veba salgını gerekçesiyle köpekleri toplatıp öldürtmüştür.¹²⁶ Bu dönem kanunnamelerinde ve fıkıh eserlerinde sahipli ve eğitilmiş köpeklerin öldürülmesine tazminat yaptırımı öngörülmüştür.¹²⁷ Ebussuud'un Maruzat'ındaki fetva düzenleme ile uyumludur. Ebussuud "kelb-i harisi katilde daman lazımdır" şeklinde fetva vermiştir.¹²⁸ Fetvadan bekçi köpeğini öldüren kişinin sahibine tazminat ödemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ramazan günü kuduz köpek tarafından ısırılan kişi, öleceğini düşünüp veya doktor tavsiyesiyle köpeğin beynini yese Zeyd'e orucunu bozduğu için kefaret gerekmeyeceği fetvada belirtilmiştir.¹²⁹ Fetva kuduz köpek tarafından ısırılan kişilerin köpeğin beynini yemesi şeklinde bir inanışın ve uygulamanın varlığını göstermektedir. Bu durumda köpeğin öldürülmesine yönelik bir yaptırımdan ise söz edilmemiştir.

Osmanlı İstanbul'u hakkında yazılarıyla tanınan İngiliz seyyah Pardoe, köpek öldürenlere uygulanan bir yaptırımdan bahsetmiştir. Ölen köpeğin burnu yere değecek şekilde kuyruğundan asıldığını ve öldürenin darıyla üzerini kapattığını aktarmıştır. Böylece köpek öldüren bir kişi yaklaşık bin kuruşa tekabül eden bir darı ödemiştir. Bu darının da fakirlere verildiği belirtilmiştir.¹³⁰ Bahsi geçen yaptırımın varlığı şüphelidir. Başka kaynaklarda rastlanılmış bir uygulama değildir.

Osmanlı Devleti'nde hayvanları korumaya yönelik hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin 1877 tarihli Vilâyet Belediye Kanunu¹³¹ "hayvanları

¹²⁵ BOA, DH.MB.HPS, 157-71, 29.12.1334/1916.

¹²⁶ Hantal, s. 149-150; Işık, s. 99; Sümer, s. 2632-2633.

¹²⁷ Kanuni Sultan Süleyman döneminde hazırlanmış Kanunname-i Osmani'de başkasına ait köpeği öldüren tazir ve tazmin yaptırımları öngörülmüş, para cezası alınmayacağı belirtilmiştir. Akgündüz kanunu sembolik olarak 1527 yılına tarihlenmiştir. Hüküm 62. maddede yer almıştır. Kanun metni için bkz. Ahmed Akgündüz (2011). İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyesi, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, c.1, s. 241. Benzer düzenlemeler farklı kanunnamelerde yer almıştır.

¹²⁸ Ebussuud, 207, s. 185; Benzer fetva için bkz. Fetava-yı Feysiye, 2664, s. 454.

¹²⁹ Behcetü'l-Fetava, 204, s. 57; Halebi, c. 1, s. 259.

¹³⁰ Julia Pardoe (2017). Sultanlar Şehri İstanbul, 3. Baskı, Çev. M. B. Büyükkal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 74.

¹³¹ 27 N 1294 tarihli kanun için bkz. Ergin, c. 4, s. 1658-1671.

darbilmek" fiilini belediye tarafından yasaklanması gereken fiiller (m. 62) arasında saymıştır. Farklı düzenlemelerde hayvanları rencide etmek, ta'zib etmek gibi fiiller yasak olarak yer almış ve yaptırıma tabi tutulmuştur. Ancak saldırgan ve zararlı hayvanlar bakımından durum farklıdır. Düstur'da çekirge, fare ve haşere gibi hayvanların itlafına ilişkin düzenlemeler vardır.

Saldırgan köpeği bireysel olarak öldürenlere bir yaptırım uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Gazete haberine yansıyan bir olayda ise İstanbul'da saldırgan bir köpeğin öldürüldüğü ve gömüldüğü anlatılmaktadır.¹³² 1904 yılında Bulgaristan Demirli karakolundaki köpeklerin saldırdığı bir kişi, köpeklerden birini öldürmüştür.¹³³ Bu tür olaylarda saldıran köpeklerin öldürülmesine yaptırım uygulanmadığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı halkı hukuki yaptırımların dışında sokak köpeklerinin öldürülmesinin manevi yaptırımları olacağı düşüncesindedir. Halk köpek itlaflarının ardından yaşanan deprem, yangın, salgın hastalık ve savaş yenilgisi gibi olumsuz olayları köpeklerle yönelik eylemlere bağlamıştır.¹³⁴ Sosyal düzen kuralları birbirini tamamlayan kurallar olduğundan, din ve ahlak kurallarının yaptırımları toplumda etkin olabilir. Osmanlı toplumunun yaklaşımını bu çerçevede düşünmek gerekir.

4.3.3. Köpeklerin İtlaf Yöntemleri

Köpeklerin itlaf yöntemlerinden biri zehirlemedir. II. Mahmud döneminde etlerin ve sucukların içine zehir konularak bu yöntemin uygulandığı aktarılmıştır.¹³⁵ Abdülmecit ve Abdülaziz dönemlerinde de zehirleme yoluyla itlaf yapıldığı görülmektedir. Sultan Abdülaziz'in bir köpek hastanesi kurduğu ve hastaneyi köpek itlafı için araç olarak kullandığı iddia edilmiştir.¹³⁶

Tahirü'l-Mevlevi, Şehremaneti'nin köpek öldürüp kuyruğunu kanıt olarak gösterenlere beş kuruş ödül verildiğini duyduğunu belirtmektedir. Yazar bu bilgiyi kesinleştirmemekle birlikte kesin olan şeyin "alenen tesmim-i kilab"; yani köpeklerin açıkça zehirlenmesi olduğunu ifade etmiştir. Sokakta zehirlenen

¹³² Tercüman-ı Hakikat, İtlaf-ı Kelb-i Akur, S. 3242, s. 2, 02.04.1889.

¹³³ BOA, Y. MTV, 255-127, 16.11.1321/1904.

¹³⁴ Hantal, s. 157.

¹³⁵ Walsh, s. 405 vd.

¹³⁶ Hantal, s. 158.

bir köpeğe rastlayan yazar, köpeğin can çekişen halini tasvir etmiş ve sahipli köpeklerin sokakta gezebildiğini, sahipsiz olanların ise itlaf edildiğini anlatmıştır. Yazıda serseri köpeklerin ortadan kaldırılması için başka bir çare bulunması çağrısı yapılmıştır.¹³⁷

İbn Abidin kuduz köpeği öldürmenin caiz olduğunu belirttikten sonra eziyet etmeden keserek yapılması gerektiğini belirtmiştir.¹³⁸ Köpeklerin kesilerek itlaf edildiğini gösteren herhangi bir kaynağa rastlanmamıştır. Süleyman Sadeddin Efendi, saldırgan olduğu için öldürülecek köpeğin açlığının ve susuzluğunun giderilmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁹

Hayırsızada sürgünleri, köpeklerin insafsızca ölümlerine sebep olmuştur. Açlıktan ve susuzluktan kırılan köpekler, birbirlerini yiyerek acı içinde can vermişlerdir. Telgraf gönderen Batılı hayvanları koruma dernekleri, “İstanbul’un bedbaht köpeklerine ya hayat veyahut maruz oldukları ölümden daha merhametkarane bir ölüm bahşetsinler”¹⁴⁰ diyerek köpeklerin daha merhametli bir yöntemle öldürülmesini talep etmişlerdir.¹⁴¹

İtlaf edilen köpeklerin yerleşim yeri dışında çukur kazılarak gömülmesi ve üzerlerine sönmemiş kireç dökülerek toprakla kapatılması Tebhirhane ve Usul-i Tebhirat Hakkında Nizamnamede yer almıştır (m. 39).

4.4. Köpeklerle İlgili Çeşitli Öneriler, Önlemler ve Düzenlemeler

Osmanlı Devleti’nde uzun yıllar kamuoyunun gündemini meşgul eden sokak köpekleri ile ilgili çeşitli öneriler ve önlemler gündeme getirilmiştir. Köpek popülasyonunu azaltmak için genel önlemler yanında ülkeye köpek girişinin yasaklanması, köpeklerin sahiplendirilmesi, kısırlaştırılması, satılması gibi öneriler getirilmiştir. Sahipli köpeklerin bağlanmaları, ağızlık kullanılması, tren ve vapurlara alınmaması gibi önlemler ve düzenlemeler de gündeme gelmiştir.

Osmanlı Devleti’nde sınıra yakın Ülgün kazasına tabi iki köyde atlarda bulaşıcı

¹³⁷ Tahiri’l-Mevlevi, s. 69-70.

¹³⁸ İbn Abidin, c. 12, s. 304.

¹³⁹ Müstakimzade Süleyman Sadeddin bin Emin-Allah (ty). Risale fi Ahvali’l-Kilab, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 1088/11, 32/b-33/a.

¹⁴⁰ Telgraf metni için bkz. Mustafa Safvet, s. 1412.

¹⁴¹ Zürih ve Petersburg Himaye-i Hayvanat Cemiyetlerinden gelen telgraf ve mektup için bkz. BOA, HR.TO, 540-65, 10.08.1910; BOA, HR.TO, 540-52, 19.07.1910.

bir hastalık zuhur ettiği, bu sebeple sınırdan köpek geçirilmemesine ilişkin yazışmalar yapıldığı görülmektedir.¹⁴² 1906 yılındaki köşe yazısında İngiltere'ye köpek girişinin yasaklandığı ve kuduz vakalarının oldukça azaldığı aktarılmıştır. Ayrıca köpeklerle ilgili çeşitli kurallar bulunduğu, sokakta köpeğini kaçıran bir kişiye hemen para cezası verildiği belirtilmiştir.¹⁴³

Şinasi'nin sokak köpekleri sorununa bir diğer önerisi köpeklerden yararlanan debbağ¹⁴⁴ esnafı gibi kişilerin veya köpek meraklılarının kapalı yerlerde köpeklerin bakımını üstlenmesidir.¹⁴⁵ Edhem Pertev Paşa da köpeklerin sahiplenilmesini ve kısırlaştırılmasını önermiştir.¹⁴⁶ Üsküp'te belediye yönetimi tam pişmemiş ekmeğin satanlara para cezası kesilmesinin yanında, pişmemiş ekmeklerin köpeklere verilmesi kararı almıştır.¹⁴⁷ Günümüzde mevzuatta aynı yönde düzenlemeler ve/veya kurumların alacakları kararlarda sokak köpeklerine yönelik benzer hassasiyetin gözetilmesi mümkündür.

Köpeklerin ihale ile satılması, bu yolla hem gelir elde edilip hem sorundan kurtulması fikri tartışılmıştır. Hayırsızada'ya gönderilen köpeklerin pek çoğunun öldüğü anlaşılmıştır. Fransız bir iş adamının köpekleri deri, kemik tozu ve köpek yağı ihracatında kullandığı aktarılmıştır.¹⁴⁸ Bir dergiye haberine dayandırılan bu ihracatın gerçekleşip gerçekleşmediği veya ne oranda gerçekleştiği net bir bilgiye dayanmamaktadır. Abdülaziz döneminde Fransızlar, V. Murat döneminde Amerikalılar, İttihat ve Terakki iktidarında İngilizler köpekleri satın almak üzere girişimlerde bulunmuşlardır.¹⁴⁹ Köpeklerin itlaf edilmesi taraftarı olan Daülkelb Tedavihanesi müdürü Remlinger de bu fikri desteklemiştir.¹⁵⁰

¹⁴² "Ülgün kazasına tabi ve hududumuz kurbunda vaki iki karyede atlar meyânında bir illet-i sariye zuhur etmiştir... Mezkur hastalığın hududun öte tarafından gelen kudurmuş köpeklerden sirayet ettiği..." BOA, DH. MKT, 16-46, 05.10.1310/1893.

¹⁴³ İngiltere köpek sokulması için 1901 yılına kadar çok sıkı uygulanan şartlar bu tarihte hafifletilmiştir. Daha önce altı ay olan karantinada kalma süresi azaltılmış; ancak yine köpek sahibine evde karantina ve gözetim yükümlülüğü getirilmiştir. Mehmed Cevdet, s. 4.

¹⁴⁴ Debbağ, hayvan derilerini kullanılabilir hale getiren zanaatkardır. Debbağlar köpek dışkısını işlemlerinde kullanmışlardır. Osmanlı dericiliğinin merkezi olan İstanbul'da 17. yüzyılda 700 kadar debbağhane vardır. Zeki Tekin (1994). "Deri", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 9, s. 176-178. Debbağların İstanbul'daki köpek popülasyonundan yararlandıkları görülmektedir. Çocuklar tarafından toplanan dışkıları, debbağlara satılmıştır. Alp, s. 3530.

¹⁴⁵ İbrahim Şinasi, s. 3.

¹⁴⁶ Edhem Pertev Paşa (1283). "Av'ave", Mecmua-i Fünun, c. 4, S. 42, s. 240.

¹⁴⁷ BOA, YB.021, 69-38, R.7.10.1290/1874.

¹⁴⁸ Timur, s. 132; Melikoğlu, s. 38.

¹⁴⁹ Hantal, s. 158-159, 168.

¹⁵⁰ Işın ve Tanman, s. 36.

Köpeklerin satılması yöntemi halkın karşı durması ve yöneticilerin vazgeçmesi ile gerçekleşmemiştir.

Sokak köpekleri sorununa ilişkin sürgün önerisinde bulunan Şinasi'nin bir diğer teklifi, erkek ve dişi köpeklerin ayrı yerlere sürülerek sayılarının artmasının önlenmesidir.¹⁵¹ Doktor Sipahioğlu, kuduzla ilişkin yazısında sokak köpeklerinin itlafını, kuduz olanların öldürülmesini, sahipli köpeklerden ise ağızlık takılmayanların öldürüleceğinin ilan edilmesini çözüm olarak sunmuştur. İngiltere'de köpeklerin bağlı olmasının ve ağızlık takılmasının kanunla zorunlu hale getirildiğinden bahsetmiştir. Avrupa'ya gelen köpeklerin altı ay gözetimde tutulduktan sonra serbest bırakıldığını aktarmıştır.¹⁵²

Kuduz köpeklerin ısırıldığı hayvanların ölmesi üzerine, şüpheli köpeklerin sahipleri tarafından bağlanması bir önlem olarak düşünülmüş, köpeklerini bağlamayanlara kanundaki cezaların uygulanacağı bildirilmiştir.¹⁵³ 1904 yılında Bulgaristan Demirli'de karakoldaki köpeklerin saldırdığı bir kişi köpeklerden birini öldürmüştür. Olaya ilişkin gönderilen yazıda "bu misillü azgın hayvanların gündüzleri bağlı bulundurulması" emredilmiştir.¹⁵⁴

1912 yılında Altıncı Daire-i Belediye (Beyoğlu) bünyesinde İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet yönetimi bürokratlardan oluşmuştur.¹⁵⁵ Cemiyetin nizamnamesinde hayvanları koruyan kanunları uygulanmasını sağlamak ve geliştirilmesi için çalışmak amacı yer almıştır. Ancak cemiyet yönetiminde köpek itlaflarını gerçekleştiren kurumların yöneticileri olduğu görülmektedir. Bu sebeple cemiyetin hayvan haklarını savunma konusunda samimiyeti şüphelidir.

Sahipli köpeklerle ilgili olarak hukuki düzenleme yapılması teklif edilmiş, bu köpeklerin gezmesinin veya gezdirilmesinin sınırlandırılması talep edilmiştir.

¹⁵¹ İbrahim Şinasi, s. 3.

¹⁵² Köpeklere ağızlık takılmasını zorunlu tutan kanunun askıya alındığı dönemde İngiltere'de kuduz vakalarının arttığı, bu sebeple kanunun tekrar yürürlüğe sokulduğu anlatılmaktadır. Ayrıca köpeği ağızlıksız sokağa çıkan kraliçenin para cezasına mahkum edildiği de dipnot olarak aktarılmıştır. Doktor Sipahioğlu, s. 4152.

¹⁵³ "...sahipli kelmelerin bağlanması ve bağlamayanlar hakkında mücazat-ı kanuniyenin icrası mahallerine yazıldığı..." BOA. DH. MKT, 59-44, 28.12.1310/1893.

¹⁵⁴ BOA, Y. MTV, 255-127, 16.11.1321/1904.

¹⁵⁵ Cemiyetin yönetim kurulunda İstanbul valisi ve şehremini, Maarif ve Hariciye nazırları, Şura-yı Devlet mensupları, Ayan Meclisinden altı üye olmak üzere toplam 24 kişi bulunmuştur. Gündoğdu, 2003, s. 116; Melikoğlu, s. 39.

Köpeklerin gıda satan dükkanlara yakın tuvaletini yaptıkları, insanlara sürtünüp ellerini yaladıkları anlatılmıştır. Ayrıca köpeklerin temiz olmadığı ve bundan rahatsız olanların çıkacağı belirtilmiştir.¹⁵⁶ Tren ve vapur taşımalarına ilişkin nizamnamelerde düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Vapurlarda yolcuların yanlarında köpek bulundurmaları yasaklanmış, köpeğini taşımak isteyenlerin ücret karşılığında görevlilere teslim edeceği düzenlenmiştir.¹⁵⁷ Demiryollarında¹⁵⁸ yolcu bölümünde köpek taşınması yasaklanmıştır. Köpekleriyle yolculuk etmek isteyenlerin gösterilecek bölümde ekstra ücret ve ceza ödemek koşuluyla bunu yapabilecekleri düzenlenmiştir.

Köpeklerden faydalanılması üzerine kafayorulduğu ve Batılı ülkelerden örnek aktarıldığı görülmektedir. Köpeklerin zeki hayvanlar oldukları farklı yayınlarda dile getirilmiştir.¹⁵⁹ Almanların eğittikleri köpekleri savaşta kullandıkları ve başarılı oldukları örnek olarak bir gazetede yer almıştır.¹⁶⁰ Köpeklerin Avrupa'da ailenin bir parçası olarak yaşadıkları, çocuklara oyun arkadaşı oldukları, polislerle birlikte gece nöbet tuttıkları, cankurtaranlık yaptıkları anlatılarak; eğitilmeleri üzerinde durulmuştur.¹⁶¹ Osmanlı Devleti'nin farklı tarihlerde Avrupa ülkelerinden polis köpeği¹⁶² ve av köpeği¹⁶³ aldığı anlaşılmaktadır. Sokak köpeklerinin asayiş, kaçakçılık ve sivil savunma gibi görevler için eğitilmeleri düşünülmelidir. Ayrıca fıkıh eserlerinde kelb-i muallim olarak ifade edilen eğitilmiş av köpekleri için de sokak köpeklerinin uygun cinsleri arasından seçim yapılabilir.

¹⁵⁶ Tahirü'l-Mevlevî, s. 69-70.

¹⁵⁷ Halıç Vapurları Şirket-i Nakliyat ve Usul-i Zabita Nizamnamesi, m. 16, 2 B 1331 (1913). Kanun için bkz. Ergin, c. 5, s. 2373-2377.

¹⁵⁸ Demiryollarının Usul-i Zabitasına Dair Nizamname, m. 18, 8 S 1284, Kanun için bkz. Ergin, c. 5, s. 2478-2483.

¹⁵⁹ Köpeklerin zekası hakkında bir yazı için bkz. Mustafa Refik, s. 6; ABD'de intihar girişiminde bulunan sahibini acil yardımı arayarak kurtaran köpek hakkında bkz. Tanin, Emsalsiz Köpek, s. 4.

¹⁶⁰ Mehmed Asaf (1893). "Talim-i Kilab-ı Harb", Sabah, S. 1347, 18.05.1893, s. 4.

¹⁶¹ "Musahebe" (1907). Sabah, S. 6289, 07.04.1907. Konu hakkında ayrıca bkz. Gündoğdu, 2018, s. 11-15; Gündoğdu, 2023.

¹⁶² BOA, Y.PRK.BŞK, 74-49-0, 04.03.1323/1905.

¹⁶³ BOA, Y.PRK.EŞA, 4-51-0, 19.01.1302/1884.

SONUÇ

Sokak köpekleri sorununun Türkiye gündemini zaman zaman meşgul ettiği ve soruna yönelik çözüm önerilerinin tartışıldığı görülmektedir. Sokak köpekleri Osmanlı Devleti'nde İstanbul başta olmak üzere çeşitli şehirlerde var olmuş, zamanla bir soruna dönüşmüş ve çözüm önerileri aranmıştır. Osmanlı kamuoyunu uzun süre meşgul eden köpekler için çeşitli uygulamalar yapılmış, sorun farklı boyutlarıyla tartışılmıştır. Çalışmamızda Osmanlı Devleti'nin sokak köpekleri sorununu çözmeye girişimleri, bu girişimlere yönelik tepkiler, öneriler ele alınmıştır. Sokak köpekleri sorununun Osmanlı hukukuna yansımaları, düzenlemeler ve değişiklik önerileri ortaya konulmuştur.

Osmanlı İstanbul'unda varlığı fethedene kadar götürülen köpekler, sosyal hayatın bir parçası olmuştur. Salgın hastalıklar, kuduz vakaları, hayvanlara ve insanlara yaptıkları saldırılar dışında çok fazla tepki çekmemişlerdir. Modernleşme girişimleri öncesi sokak köpeklerine yönelik sürgün ve itlaf girişimleri sınırlı sayıda kalmış ve süreklilik arz etmemiştir. Modernleşme hareketi sonrasında ise köpekler uzun süre gündemde kalmış, sürgün ve itlaf girişimleri süreklilik arz etmeye başlamıştır.

Tanzimat öncesi I. Ahmet ve II. Mahmut döneminde iki büyük köpek sürgünü gerçekleştiği anlaşılmaktadır. En büyük köpek sürgünü İttihat ve Terakki iktidarı döneminde 1909 yılından itibaren başlayan sürgündür. Hayırsızada'ya sürülen köpeklerin büyük kısmı açlıktan ve susuzluktan ölmüş, sürgün bir köpek itlafına dönüşmüştür. Bu tarihten sonra I. Dünya Savaşı yılları dahil olmak üzere düzenli olarak köpek itlaflarının yaşandığı anlaşılmaktadır.

Sokak köpekleri sorunu hukuki düzenlemelere yansımıştır. Özellikle belediyelerle ve halk sağlığıyla ilgili kanunlarda hükümler yer almıştır. Kuduz şüpheli köpeklere ne yapılacağı, köpek ısırması halinde kimlerin ne tür görevleri olduğu, alınacak önlemler, yapılacak bildirimler kanunlarda düzenlenmiştir. Köpeklerin trenlere ve vapurlara alınma şartları ve buna ilişkin yasak hükümleri kanunlaştırılmıştır.

Kuduz vakalarının artması üzerine hastaneler kurulmuş, köpek tarafından ısırılan kişiler farklı şehirlerden İstanbul'a gönderilip tedavi edilmiştir. Kuduz vakalarının artması ile farklı şehirlerde kuduz hastaneleri açılmıştır. Hastaların yol, iye, tedavi masrafları yerel yönetimlerce karşılanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde sokak köpeklerini sorun olarak gören yöneticilerin genellikle düşündükleri çözüm yöntemi olan köpeklerin itlafı farklı dönemlerde şeyhülislam tarafından reddedilmiş, bu sebeple köpeklerin sürülmesi çözümü benimsenmiştir. Saçaklızade konuya ilişkin Osmanlı Devleti dönemindeki en önemli eserlerden birini yazmış, İslam hukukunda zararlı köpeklerin öldürülmesine izin verildiğini ortaya koymuştur. Hz. Muhammed'in köpeklerin öldürülmesine ilişkin hadislerini değerlendirenler de genellikle aynı sonuca ulaşmıştır.

Köpeklerin sürgün edilmesi çoğu kez itlafa dönüşen bir yöntem olsa da günümüzde de köpeklerin şehirlerin dışına çıkarılması teklif edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin Hayırsızada sürgünlerinde köpeklerin yemesi, içmesi için görevlendirmeler yaptığı ancak bunların yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. 1909 yılındaki köpek sürgünü, köpeklerin eziyet edilerek öldürülmesi sonucunu doğurmuştur. Zehirleyerek, gaz odaları kurarak yüz binlerce köpeği öldürmüş olan Avrupalılar dahi köpeklerin daha yumuşak bir yöntemle öldürülmesini talep etmişlerdir. Bu kötü tecrübe ışığında köpeklerin kendilerine tahsis edilmiş bir arazide veya bir adada yaşaması, burada bakımlarının yapılması fikri tartışılmalıdır.

Osmanlı Devleti'nde köpekler için en çok kullanılan itlaf yöntemi zehirleme yöntemi olmuştur. Köpeklerin yiyeceklerine zehir karıştırılması yoluyla uygulanan yöntemi eleştirenler olmuştur. Köpeklerin bu yöntemle de acı çektikleri anlaşılmaktadır. Belediye teşkilatında köpek itlaf birimleri kurulduğu ve 20. yüzyıl başından itibaren bu itlafların yapıldığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde sahipli veya sahihsiz olsun kişilere saldıran köpeklerin öldürülmesine bir yaptırım uygulanmamıştır. Bu köpeklerin İslam hukukunda kelb-i akûr olarak ifade edilen ve saldırgan, ısırğan, kuduz gibi anlamlar verilen köpek tarifine uygun olduğu düşünülmüştür.

Sokak köpekleri sorununu çözmek üzere çeşitli teklifler yapılmıştır. Sınırlardan köpeklerin alınmaması, köpeklerin sahiplendirilmesi, debbağ esnafı gibi köpeklerden menfaati olanlara sorumluluk verilmesi, köpeklerin eğitilmesi, köpeklere ağızlık takılması gibi öneriler farklı zamanlarda dile getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde sokak köpekleri konusu uzun yıllar tartışılmış, tam bir çözüme kavuşturulamadığı için devletin son dönemine kadar sürmüştür. Ancak konunun hukuki, dini, sağlıksal ve sair yönleri üzerinde önemli bir birikim oluşmuştur.

KAYNAKÇA

- 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu, Resmi Gazete, S. 25509, 01.07.2004.
- Abdullah Cevdet (1909). **İstanbul'da Köpekler**, Matbaa-i İctihad, Mısır.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed (2018). **Osmanlı Tarih ve Hukuk İstilahları Kamusu**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed (2011). **İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- AKKOYUNLU, Sencer Abdullah (2022). "Mahalli İdarelerin Sokak Köpeklerinin Verebileceği Zararlar ile İlgili Yükümlülükleri ve Bu Yükümlülüklerin Mahalli İdareler Arasındaki İlişkiler Bakımından Değerlendirilmesi", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 46, s. 3-63.
- Ali Nazima ve Reşad Faik (1319). **Mükemmel Osmanlı Lugatı**, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul.
- ALP, Münevver (1964). "Eski İstanbul'da Sokak Köpekleri", **Türk Folklor Araştırmaları**, Yıl 16, c. 9, S. 182, s. 3530.
- AYDIN, Melikşah (2022). "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Hayvan Sahibinin Sorumluluğu", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 13, S. 2, s. 420-432.
- BARDAKÇI, Murat (1998). "Tarihimizin İki Büyük Köpek Soykırımı", *Hürriyet Gazetesi*, <https://www.hurriyet.com.tr/tarihimizin-iki-buyuk-kopek-soykirimi-39015990>, 26 Nisan.
- BARDAKOĞLU, Ali (2002). "Köpek", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 26, s. 251-252.
- Besim Ömer (1315). **Nevsal-i Afiyet**, c. 1, Alem Matbaası, İstanbul.
- BUHARİ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (1981). **Sahih**, İstanbul.
- Ceride-i Baytariye ve Ziraiye 4, S. 39, s. 612, 23.10.1903.
- ÇAVUŞ, Remzi (2017). "II. Abdülhamid Döneminde Daülkelb (Köpek Hastalığı-Kuduz) Tedavihanesi", **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. 2, S. 1, s. 46-61.

- DE AMICIS, Edmondo (1993). **İstanbul (1874)**, Çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- DEMİRCİ, İslam (2019). "Saçaklızade Mehmed Efendi'nin (Ö. 1145/1732) Risale fi İbahati Katli'l-Kilabi'l-Muzırira Adlı Eserinin Tahkikli Neşri", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 6, S. 10, s. 217-240.
- DEMİREL, Harun Reşit (2014). "Köpek ve Diğer Bazı Hayvanların Öldürülmesine Cevaz Veren Hadislerin Değerlendirilmesi", **Mütefekkir**, Yıl 1, S. 1, s. 67-102.
- Demiryollarının Usul-ı Zabıtasına Dair Nizamname, Düstur, 1-2, s. 340, 11.06.1867.
- Dersaadet Devair-i Belediye Heyet-i Tibbiyesinin Vezaifine Dair Talimat.
- DESNONSAN, A. S. (1308/1891). **Aile Tabibi**, Çev. İ. Edhem Murad, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1990). **Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Doktor Sipahioğlu (1926). "Kuduz Hastalığı Hakkında", **İctihad**, c. 22, S. 215, 1 Kasım 1926, s. 4148-4152.
- Ebussuud Efendi (2013). **Ma'ruzat**, Haz. Pehlul Düzenli, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Edhem Pertev Paşa (1283). "Av'ave", **Mecmua-i Fünun**, c. 4, S. 42, s. 229-240.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra (2019). <https://ekrembugraekinci.com/question/?ID=20698>, (ET: 22.02.2024).
- EKİNCİ, Ekrem Buğra (2018). "Köpeklerin Ahı", <https://ekrembugraekinci.com/article/?ID=939>, (ET: 22.02.2024).
- Emraz-ı Sariye ve İstilaie Nizamnamesi, Düstur, 2-6, s. 585, 13.04.1914.
- ERGİN, Osman Nuri (1995). **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Fetavayı Hindiyeye** (1988). Haz. Mustafa Efe, Akçay Yayınları, Ankara.
- Feyzullah Efendi (2009). **Fetava-yı Feyziyye**, Haz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul.
- GÜNDOĞDU, Cihangir (2003). "İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti, 1912: Doksan Yıl Önce İstanbullu Hayvanseverler", **Toplumsal Tarih Dergisi**, S. 116, s. 10-17.

- GÜNDOĞDU, Cihangir (2018). "The State and The Stray Dogs in Late Ottoman Istanbul: From Unruly Subjects to Servile Friends", **Middle Eastern Studies**, c. 54, S. 4, s. 555-574.
- GÜNDOĞDU, Cihangir (2023). "Dogs Feared and Dogs Loved: Human-Dog Relations in the Late Ottoman Empire", **Society & Animals**, S. 31, s. 25-46.
- HALEBİ, İbrahim (1978). **İzahlı Mülteka'l Ebhur Tercümesi**, Elif Ofset, İstanbul.
- Haliç Vapurları Şirket-i Nakliyat ve Usul-i Zabıta Nizamnamesi, *Düstur*, 2-5, s. 425, 17.05.1913.
- HANTAL, Selahattin (2022). **Hayırseverlikten Hayırsızada'ya: Son Dönem Osmanlı İstanbul'unda Köpekler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- HATİPOĞLU, Mehmet (2022). "Sahipsiz Sokak Köpeklerinin Vermiş Olduğu Zararlar Bağlamında İdarenin Kusur Sorumluluğu", **Legal Hukuk Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 240, s. 4683-4722.
- HÜLAGÜ, Metin (2021). **İstanbul Sokak Köpekleri ve İttihatçı İdare**, Ayasofya Yayınları, İstanbul. (Hülagü, 2021a)
- HÜLAGÜ, Metin (2021). **İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları**, Ayasofya Yayınları, İstanbul. (Hülagü, 2021b)
- IŞIK, Kübar (2022). **Modernleşmenin Mantiği: Geç Osmanlı Döneminde Kamu Sağlığı, Kuduzla Mücadele ve Sokak Köpekleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İğdir.
- IŞIN, Ekrem ve Gülru Tanman (2016) **Dört Ayaklı Belediye, İstanbul'un Sokak Köpekleri**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- İBN ABİDİN (1983). **Redd'ül Muhtar ale'd Dürrü'l Muhtar**, Çev. Ahmed Davudoğlu, Mazhar Taşkesenlioğlu, Mehmet Savaş, Şamil Yayınları.
- İBN RÜŞD (1991). **Bidayetü'l Müctehid ve Nihayetü'l Muktesid**, Çev. Ahmed Meylani, Beyan Yayınları, İstanbul.
- İbrahim Şinasi (1864). "İstanbul Sokaklarının Tenvir ve Tathiri", **Tasvir-i Efkar**, S. 192, s. 1-3, 04.06.1864.
- KASANİ, Alaeddin Ebi Bekr b. Mesud (1986). **Bedaiu's Sanai' fi Tertibi'ş Şerai'**, Darü'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut.

- KASBAR, Ahmed Naci (1894). "Daü'l Kelb", **Maarif**, c. 6, S. 133, s. 39-41.
- KESKİN, Yusuf Ziya (2019). "Hz. Peygamber Köpeklerin Öldürülmesini Emretmiş Midir?", İçinde **Siyer Yıllığı II**, Ed. Şaban Öz, Endülüs Yayınları, İstanbul, s. 107-113.
- KIRIŞIK, Fatih ve Kübra Öztürk (2021). "Şiddet Haberlerinden Hayvan Haklarına, Sahipsiz Köpek Sorunu", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 69, s. 360-388.
- KOŞUM, Adnan (2018). **İslam Hukukunda Hayvan Hakları**, DİB Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- KOŞUM, Adnan (2015). "İslam Hukukunda Hayvanların Yaşama Hakları Bağlamında Köpeklerin Öldürülmeleri Sorunu", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. 26, s. 299-309.
- KUZUCU, Kemalettin (2023). "Tanıklarının Kaleminden İstanbul'un Sokak Köpekleri" içinde **Altay Toplulukları Hayvan ve Hayvancılık**, Ed. İlhan Şahin vdi, Türk Dünyası Belediyeler Birliği, İstanbul.
- Mehmed Asaf (1893). "Tahim-i Kilab-ı Harb", **Sabah**, S. 1347, s. 4, 18.05.1893.
- Mehmed Cevdet (1906). "İngiltere'de Köpekler", **Tercüman-ı Hakikat**, S. 9142, s. 4, 19.09.1906.
- Mehmed Tahir (1326/1911). "Terceme-i Ahval", **Sırat-ı Müstakim**, S. 131, s. 8, 09.03.1911.
- MELİKOĞLU, Berfin (2009). Türkiye'de Kurulan İlk Hayvanları Koruma Derneğinin Tarihsel Gelişimi, **Veteriner Hekimler Derneği Dergisi**, S. 80.
- MENEKŞE, Metin (2022). "Osmanlı Medeniyetinde Hayvan Sevgisinin Mesleğe Dönüşümü: Mancacılık", **SDÜFEF Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 55, s. 84-101.
- MINTZURİ, Hagop. (2002). **İstanbul Anıları 1897-1940**, 4. Baskı, Çev. S. Kuyumcuyan, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Muallim Naci (1322/1904). **Lugat-ı Naci**, Neşreden Faik, İstanbul.
- Mustafa Refik (1890). "Köpektaki Zeka", **Tercüman-ı Hakikat**, S. 3537, s. 6, 21.03.1890.
- Mustafa Safvet (1910). "İstanbul Köpekleri Hakkında", **Beyanülhak**, c. 3, S. 72, 9 Ağustos 1910, s. 1412-1413.

Müstakimzade Süleyman Sadeddin bin Emin-Allah (ty). Risale fi Ahvali'l-Kilab, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 1088/11.

Osman Tevfik (1896). "Daü'l Kelb Telhikatu", **Mütalaa**, c. 1, s. 8, s. 2-3.

ÖZDEMİR, Ömer Ali (2022). Köpek Öldürme ile İlgili Hadis Rivayetlerinin Tahlili ve Değerlendirilmesi, **Umde Dini Tetkikler Dergisi**, c. 5, S. 2, s. 262-279.

ÖZGÜN, Cihan (2017). "Osmanlı Devleti'nin Son Zamanlarında Bir İletle Yüzleşmek: Devletin Resmi Tutumu Bağlamında Daü'l-Kelb (Kuduz Hastalığı)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c. 32, S. 2, s. 491-529.

PARDOE, Julia (2017). **Sultanlar Şehri İstanbul**, 3. Baskı, Çev. M. B. Büyükkal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Sabah, "Musahebe", S. 6289, 07.04.1907.

Sabah, "Talim-i Kilab-ı Harb", S. 1347, s. 4, 18.05.1893.

Saçaklızade Muhammed b. Ebi Bekr el-Maraşi (1873). **Risale fi İtlafı'l-Kilabi'l-Mudirra**, Afyon Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi, 03 Gedik 17677/11.

Saçaklızade Muhammed b. Ebi Bekr el-Maraşi (1887). **Köpekler**, Çev. Mahrukizade Cafer, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul.

Safvet Suad (1902). "Kuduz İletisi ve Tedavisi", **Servet-i Fünun**, c. 24, S. 600, s. 26-28.

SÜMER, Mehmet (2021). "Osmanlı Modernleşmesini Hayvanlar Üzerinden Okumak: Abdullah Cevdet'in İstanbul'da Köpekler Risalesi", **Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi**, c. 5, S. 4, s. 2628-2652.

Şemseddin Sami (1318/1901). **Kamus-ı Türki**, Neşreden Abdullah Cevdet, İstanbul.

TAHİRÜ'L-MEVLEVİ (1914). "Sahipsiz Köpekler", **Sebilü'r-Reşad**, c. 12, S. 290, 20 Mart 1330, s. 69-70.

TAHTAVİ, Şeyh Ahmed b. İsmail Hanefi (1231/1816). **Tercümetü'l Tahtavi Ala Dirri'l Muhtar li'l Haskefi**, Buharizade ed-Dac M. Salih Matbaası, İstanbul.

Tanin, Garb Portresi, S. 995-19, s. 4, 09.06.1911.

Tebhirhane ve Usul-i Tebhirat Hakkında Nizamname.

TEKİN, Zeki (1994). "Deri", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 9, s. 176-178.

Tercüman-ı Hakikat, İtlaf-ı Kelb-i Akur, S. 3242, s. 2, 02.04.1889.

TİMUR, Taner (2000). **Sürüden Ayrılanlar**, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

TOPUZLU, Cemil (2002). **İstibdat Meşrutiyet Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım**, Topuzlu Yayınları, İstanbul.

Vehbizade Mehmed Rüşdü (1309). "Köpeklerin Hücumunun Defi", **Maarif**, c. 5, S. 112, s. 127.

Vilâyât Belediye Kanunu, Düstur, 1-4, s. 570, 05.10.1877.

WALSH, Robert (2021). **İrlandalı Bir Vaizin Gözüyle II. Mahmud İstanbul'u**, Çev. Z. Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Yenişehirli Abdullah Efendi (2011). **Behcetü'l-Fetava**, Haz. Süleyman Kaya vdi, Klasik Yayınları, İstanbul.

YERGANYAN, Diran (1326). **Kanun-ı Ceza Dersleri**, Becidyan Matbaası, İstanbul.

YÜCEL, Ekrem (2014). "Köpekle İlgili Rivayetlere Genel Bakış", **Turkish Studies Language and Literature**, c. 9/5, s. 2141-2163.

Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Kanun-ı Muvakkati, Düstur, 2-6, s. 116, 17.12.1913.

Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Talimatı, Düstur, 2-6, s. 116, 17.12.1913.

DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ BELGELERİ

BOA, BEO, 2242-168090, 10.10.1321/1903.

BOA, C.SH, 26-1255, 21.12.1254/1839.

BOA, DH. MKT, 16-46, 05.10.1310/1893.

BOA, DH. MKT, 1681-55, 18.04.1307/1889.

BOA, DH. MKT, 2375-51-0, 20.03.1318/1900.

BOA, DH.EUM.KLU, 12-54, 07.07.1335/1917.

BOA, DH.MB.HPS, 157-71, 29.12.1334/1916.

BOA, DH.MKT, 2456-39, 11.11.1318/1901.

BOA, DH.MUİ, 97-8, 27 Ca 1328/1910.

- BOA, DH.UMVM, 79-33, 29.12.1333/1915.
BOA, DH.UMVM, 95-48, 24.12.1333/1915.
BOA, DH.UMVM, 96-38, 08.11.1340/1922.
BOA, HR.TO, 540-52, 19.07.1910.
BOA, HR.TO, 540-65, 10.08.1910.
BOA, İ.DH, 1150-89647-0, 26.12.1306/1889.
BOA, ŞD, 2391-19, 29.06.1286/1869.
BOA, Y.MTV, 255-127, 16.11.1321/1904.
BOA, Y.A.HUS, 231-42, 18.04.1307/1889.
BOA, Y.PRK.BŞK, 74-49-0, 04.03.1323/1905.
BOA, Y.PRK.EŞA, 4-51-0, 19.01.1302/1884.
BOA, YB.021, 108-17-0, R.16.01.1320/1904.
BOA, YB.021, 69-38, R.7.10.1290/1874.
BOA, YB.021, 75-282-0, R.01.06.1297/1881.
BOA, YB.021, 83-153-0, R.30.11.1303/1888.
BOA, ZB, 316-138, R.26.04.1316/1900.
BOA, ZB, 41-23, R.09.12.1323/1908.
BOA. DH. MKT, 59-44, 28.12.1310/1893.